

Οι παραβιάσεις του δικαιώματος στη ζωή και της απαγόρευσης των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης (άρθρα 2 και 3 της Ε.Σ.Δ.Α.).

Άρθρο 2 – περιεχόμενο του προστατευόμενου δικαιώματος.

Το άρθρο 2 της Ε.Σ.Δ.Α. ορίζει ότι:

«1. Το δικαίωμα κάθε προσώπου στη ζωή προστατεύεται από το Νόμο. Σε κανένα πρόσωπο δεν μπορεί να επιβληθεί θάνατος από πρόθεση παρά μόνο σε εκτέλεση θανατικής ποινής που εκδίδεται από δικαστήριο σε περίπτωση αδικήματος που τιμωρείται από το νόμο με την ποινή αυτή. 2. Ο θάνατος δεν θεωρείται ότι επιβάλλεται κατά παράβαση του άρθρου αυτού, στις περιπτώσεις εκείνες που θα επήρχετο συνεπεία χρήσης βίας, η οποία κατέστη απολύτως αναγκαία: α) για την υπεράσπιση οποιουδήποτε προσώπου κατά παράνομης βίας, β) για την πραγματοποίηση νόμιμης σύλληψης ή προς παρεμπόδιση απόδρασης προσώπου που κρατείται νόμιμα και γ) για την καταστολή, σύμφωνα με το νόμο, στάσης ή ανταρσίας.»

Το άρθρο 2, το οποίο διασφαλίζει το δικαίωμα στη ζωή, κατατάσσεται ως μία από τις πιο θεμελιώδεις διατάξεις στη Σύμβαση και σε συνδυασμό με το άρθρο 3, κατοχυρώνει μία από τις βασικές αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών που συνθέτουν το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Το εν λόγω άρθρο περιέχει δυο πτυχές, μια ουσιαστική και μια διαδικαστική. Η ουσιαστική πτυχή περιλαμβάνει αρνητικές και θετικές υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων κρατών. Οι αρνητικές υποχρεώσεις επιβάλλουν στα συμβαλλόμενα κράτη να απέχουν από κάθε πράξη η οποία θα μπορούσε να προκαλέσει σκόπιμα και παράνομα το θάνατο ενός προσώπου, ενώ οι θετικές υποχρεώσεις επιβάλλουν τη λήψη των ενδεδειγμένων μέτρων, στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης για την προστασία της ζωής των ατόμων που βρίσκονται στη δικαιοδοσία τους. Επομένως, το κράτος έχει πρωταρχικό καθήκον να εξασφαλίσει το δικαίωμα στη ζωή, θεσπίζοντας κατάλληλο νομικό και διοικητικό πλαίσιο, που θα εμποδίζει τη διάπραξη αδικημάτων κατά της ζωής και θα υποστηρίζεται από ένα μηχανισμό επιβολής του νόμου, που θα εξασφαλίζει την πρόληψη, την καταστολή και τον κολασμό της παραβίασης των σχετικών διατάξεων.

Η διαδικαστική πτυχή περιλαμβάνει την υποχρέωση διεξαγωγής μιας επίσημης αποτελεσματικής έρευνας σε κάθε περίπτωση πρόκλησης θανάτου είτε

από όργανο του κράτους είτε από τρίτο. Η σχετική έρευνα θα πρέπει να είναι αυτεπάγγελτη, ανεξάρτητη και να πραγματοποιείται άμεσα και δημόσια.

Γενικές αρχές που έχει διαμορφώσει η νομολογία του Δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο, κατά την εξέταση υποθέσεων που αφορούν αιτιάσεις για παραβίαση του άρθρου 2 της Σύμβασης, καλείται να αποφανθεί αν τα πραγματικά περιστατικά της κάθε υπόθεσης καταδεικνύουν ότι το καθ' ου κράτος απέτυχε να προστατεύσει το δικαίωμα του προσφεύγοντος στη ζωή και να εκπληρώσει τη διαδικαστική υποχρέωση ("procedural obligation") που του επιβάλλει το άρθρο 2, η οποία συνίσταται στη διεξαγωγή επαρκούς έρευνας για παραβιάσεις του ουσιαστικού σκέλους της διάταξης (απόφαση *Armani da Silva* κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 30^{ης} Μαρτίου 2016, § 229, αριθ. προσφυγής 5878/08). Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι πρέπει να υποβάλει κάθε ισχυρισμό για παραβίαση της διάταξης αυτής στον πιο εξονυχιστικό έλεγχο (υπόθεση *Νάτσοβα και άλλοι εναντίον Βουλγαρίας* [GC], αριθ. προσφυγών 43577/98 και 43579/98, απόφαση της 6ης Ιουλίου 2005, § 93).

Σύμφωνα με την εξελισσόμενη νομολογία του Δικαστηρίου, όταν έχουν χαθεί ζωές, υπό συνθήκες που ενδεχομένως εμπλέκονται κρατικά όργανα, η διάταξη του άρθρου 2 της Ε.Σ.Δ.Α. ενέχει καθήκον του κράτους να διασφαλίζει, με κάθε μέσο που διαθέτει, την κατάλληλη – δικαστική ή άλλη - αντίδραση, ώστε το νομοθετικό και ρυθμιστικό πλαίσιο που προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή να εφαρμόζεται σωστά και οι παραβιάσεις να αποτρέπονται και να τιμωρούνται (ενδεικτικά απόφαση *Oneryildiz* κατά Τουρκίας της 30^{ης} Νοεμβρίου 2004, § 91, αριθ. προσφυγής 48939/99). Προς τον σκοπό αυτό, πρέπει να λειτουργεί ένα ανεξάρτητο δικαστικό σύστημα ("independent judicial system") που να αποδίδει ευθύνες στους υπεύθυνους (ενδεικτικά απόφαση *Calvelli και Ciglio* κατά Ιταλίας της 17^{ης} Ιανουαρίου 2002, § 49, αριθ. προσφυγής 32967/96), ώστε να είναι και αποτελεσματικό ("effective", βλ. ενδεικτικά προαναφερόμενη απόφαση *Oneryildiz*, § 92).

Ειδικά στις περιπτώσεις ανθρωποκτονιών, κατόπιν επικίνδυνων δραστηριοτήτων υπό την ευθύνη του κράτους, η διεξαγωγή επίσημης έρευνας είναι επιβεβλημένη και δικαιολογείται επιπλέον, από το γεγονός ότι οι κρατικές αρχές είναι οι μόνες που έχουν επαρκή γνώση να στοιχειοθετήσουν και να εξηγήσουν τα περιστατικά υπό τα οποία επήλθε ο θάνατος (απόφαση *Oneryildiz*, § 93). Στο πλαίσιο αυτό, ενδέχεται να συνιστά παραβίαση του άρθρου 2 της Ε.Σ.Δ.Α. η μη δίωξη για ποινικά αδικήματα εκείνων των κρατικών οργάνων που βαρύνονται με

αμέλεια, υπό την έννοια ότι, ενώ αντιλήφθηκαν πλήρως τις πιθανές συνέπειες και παρά τις εξουσίες τους, απέτυχαν να λάβουν τα αναγκαία και επαρκή μέτρα για την αποτροπή των εγγενών κινδύνων μιας επικίνδυνης δραστηριότητας. Εξ' αντιδιαστολής, δεν στοιχειοθετείται τέτοια παραβίαση, όταν τα εν λόγω όργανα έδρασαν έτσι, εξαιτίας λάθους κρίσης ή απροσεξίας (απόφαση Oneryildiz, § 93).

Το δικαστικό σύστημα που απαιτεί το άρθρο 2 της Ε.Σ.Δ.Α. πρέπει να προβλέπει μια ανεξάρτητη και αμερόληπτη διαδικασία διερεύνησης, που ικανοποιεί τα ελάχιστα κριτήρια ("minimum standards") σχετικά με την αποτελεσματικότητα της έρευνας και τη δυνατότητα να διασφαλίζει ότι θα αποδοθούν ποινικές ευθύνες, στο μέτρο και στο βαθμό, όμως, που αυτό δικαιολογείται από τα ευρήματα της έρευνας (ενδεικτικά απόφαση Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 4^{ης} Μαΐου 2001, § 105-109, αριθ. προσφυγής 24746/94). Προκειμένου η εν λόγω έρευνα να είναι αποτελεσματική, θα πρέπει τα πρόσωπα που τη διεξάγουν να είναι ανεξάρτητα από αυτά που εμπλέκονται στο περιστατικό, όχι μόνο ιεραρχικά και θεσμικά, αλλά και στην πράξη. Επιπλέον, πρέπει να έχουν τη δικαιοδοσία να ταυτοποιήσουν και να τιμωρήσουν τους υπεύθυνους. Ωστόσο, δεν πρόκειται για υποχρέωση αποτελέσματος, αλλά συμπεριφοράς ("obligation of means", απόφαση Hugh Jordan, προαναφερθείσα, § 107). Ενδεικτικά, σύμφωνα με την προαναφερθείσα νομολογία του Δικαστηρίου, οι αρχές πρέπει να φροντίσουν, με εύλογο τρόπο, να διασφαλίσουν το αποδεικτικό υλικό, όπως τους αυτόπτες μάρτυρες και την πραγματογνωμοσύνη, καθώς και να διατάξουν νεκροψίες και να συλλέξουν αντικειμενικά ιατροδικαστικά πορίσματα ως προς την αιτία θανάτου.

Συνεπώς, κάθε έρευνα δεν πρέπει οπωσδήποτε, σύμφωνα με το άρθρο 2 της Ε.Σ.Δ.Α., να οδηγεί σε δίωξη ή καταδίκη (προαναφερόμενη απόφαση Armani da Silva κατά Ηνωμένου Βασιλείου, § 236). Εάν το αποδεικτικό υλικό που έχει συλλεχθεί (inter alia όλες οι μαρτυρίες των ενδιαφερομένων) επαρκεί, σύμφωνα με το αναλυτικό πόρισμα, ώστε να αποκλείσει την ποινική ευθύνη των κρατικών οργάνων, τότε η Σύμβαση δεν απαγορεύει τη διακοπή της έρευνας κατά την προκαταρκτική εξέταση (απόφαση Giuliani και Gaggio κατά Ιταλίας της 24^{ης} Μαρτίου 2011, § 320, αριθ. προσφυγής 23458/02). Συνακόλουθα, αρκεί η έρευνα να είναι ικανή να οδηγήσει στην διακρίβωση του ιστορικού της υπόθεσης, να γίνεται έγκαιρα και να έχει εύλογη διάρκεια (απόφαση Λεωνίδης κατά Ελλάδας της 8ης Ιανουαρίου 2009, § 68, αριθ. προσφυγής 43326/05).

Δεδομένου δε του επικουρικού χαρακτήρα της αποστολής του Δικαστηρίου, το τελευταίο υπενθυμίζει ότι πρέπει να είναι προσεκτικό στο να υποκαταστήσει τη δικαιοδοσία των εθνικών δικαστηρίων στην εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών, εκτός αν αυτό καθίσταται αναπόφευκτο από τις περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης (απόφαση Camekan κατά Τουρκίας της 28ης Ιανουαρίου 2014, § 45, αριθ. προσφυγής 54241/08, απόφαση/decision McKerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 4^{ης} Απριλίου 2000, αριθ. προσφυγής 28883/95). Κατ' αρχήν, όταν έχουν λάβει χώρα εθνικές διαδικασίες, το Δικαστήριο δεν απέχει από την εκδοχή των γεγονότων που διέλαβαν οι αρχές, οι οποίες όφειλαν να έχουν ήδη διαπιστώσει τα πραγματικά περιστατικά με βάση τα αποδεικτικά στοιχεία. Εφόσον, όμως, τα πορίσματα αυτά δεν ικανοποιήσουν το Δικαστήριο, το οποίο παραμένει ελεύθερο να κάνει τη δική του εκτίμηση, υπό το φως όλων των στοιχείων της δικογραφίας, κρίνοντας «πέραν εύλογης αμφιβολίας», τότε θα παραθέσει πειστικά επιχειρήματα που δικαιολογούν την απόκλιση από τις διαπιστώσεις των εθνικών δικαστικών αρχών (απόφαση Camekan, § 45, σε συνδυασμό με την απόφαση Klaas κατά Γερμανίας της 22ας Σεπτεμβρίου 1993, § 29, αριθ. προσφυγής 15473/89).

Υπόθεση Μακαρατζής κατά Ελλάδας (προσφυγή αριθ. 50385/99, απόφαση της 20^{ης} Δεκεμβρίου 2004).

Τα πραγματικά περιστατικά

Το βράδυ της 13-8-1995 η αστυνομία προσπάθησε να σταματήσει τον προσφεύγοντα, ο οποίος παραβίασε ερυθρό σηματοδότη στο κέντρο της Αθήνας, κοντά στην Πρεσβεία των Η.Π.Α. Αντί να σταματήσει ο προσφεύγων ανέπτυξε ταχύτητα. Τον καταδίωξαν αστυνομικοί με περιπολικά και μοτοσυκλέτες. Κατά τη διάρκεια της καταδίωξης το αυτοκίνητο του προσφεύγοντος συγκρούστηκε με αρκετά άλλα οχήματα με αποτέλεσμα να τραυματιστούν δύο οδηγοί. Αφού ο προσφεύγων διέφυγε από πέντε μπλόκα, οι αστυνομικοί άρχισαν να πυροβολούν το αυτοκίνητό του. Τελικά σταμάτησε σε ένα πρατήριο υγρών καυσίμων, αλλά δεν βγήκε από το αυτοκίνητο. Οι αστυνομικοί εξακολούθησαν να πυροβολούν. Ένας από τους αστυνομικούς πέταξε μια γλάστρα στον ανεμοθώρακα του αυτοκινήτου. Στο τέλος, ο προσφεύγων συνελήφθη από έναν αστυνομικό ο οποίος κατάφερε να εισέλθει στο αυτοκίνητο. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι οι αστυνομικοί τον πυροβόλησαν στο πέλμα του ποδιού του, καθώς τον τράβηξαν έξω από το αυτοκίνητό του.

Διακομίσθηκε στο νοσοκομείο, όπου παρέμεινε επί εννιά μέρες. Είχε τραυματιστεί στο δεξί χέρι, το δεξί πόδι, στον αριστερό γλουτό και το δεξί ημιθώρακιο. Από το πόδι του αφαιρέθηκε μια βολίδα, ενώ άλλη μια εξακολουθούσε να βρίσκεται μέσα στο γλουτό του.

Μετά το παραπάνω περιστατικό, η αστυνομία διεξήγαγε ένορκη διοικητική εξέταση. Διακριβώθηκε η ταυτότητα 29 αστυνομικών που είχαν συμμετάσχει στην καταδίωξη. Υπήρχαν και άλλοι αστυνομικοί οι οποίοι έσπευσαν αυτόκλητα να συμμετάσχουν στην καταδίωξη και αποχώρησαν χωρίς να αναφέρουν την ταυτότητά τους και να παραδώσουν τα όπλα τους. Συνολικά, ελήφθησαν 35 ένορκες μαρτυρικές καταθέσεις. Έγιναν εργαστηριακές αναλύσεις σε 33 όπλα αστυνομικών, 3 βολίδες και 4 μεταλλικά θραύσματα. Εξετάστηκε επίσης και το αυτοκίνητο του προσφεύγοντος.

Μετά την ολοκλήρωση της ένορκης διοικητικής εξέτασης, ο εισαγγελέας άσκησε ποινική δίωξη κατά 7 αστυνομικών για επικίνδυνη σωματική βλάβη κατά συναυτουργία (άρθρα 308 παρ. 1 εδ. α' και 309 του Π.Κ.) και οπλοχρησία (άρθρο 14 του ν. 2168/1993).

Το Τριμελές Πλημμελειοδικείο Αθηνών που εκδίκασε την υπόθεση κήρυξε αθώους τους 7 αστυνομικούς και για τις δύο πράξεις που τους αποδίδονταν. Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία (επικίνδυνη σωματική βλάβη κατά συναυτουργία), το δικαστήριο έκρινε ότι δεν αποδείχθηκε ότι οι κατηγορούμενοι ήταν οι αστυνομικοί που τραυμάτισαν τον προσφεύγοντα. Όσον αφορά τη δεύτερη κατηγορία (οπλοχρησία), το εθνικό δικαστήριο έκρινε ότι οι αστυνομικοί έκαναν χρήση των όπλων τους αποκλειστικά και μόνο με σκοπό να ακινητοποιήσουν ένα αυτοκίνητο, του οποίου τον οδηγό θεώρησαν εύλογα ως επικίνδυνο εγκληματία.

Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

Το Δικαστήριο παρατήρησε (σκέψη 49) ότι η χρήση βίας κατά του προσφεύγοντος δεν απέβη τελικά θανατηφόρα. Αυτό, όμως, δεν απέκλεισε τελικά την εξέταση των παραπόνων βάσει του άρθρου 2 της Ε.Σ.Δ.Α., το κείμενο του οποίου, ως σύνολο, δείχνει ότι δεν καλύπτει μόνο την ανθρωποκτονία από πρόθεση, αλλά και τις καταστάσεις στις οποίες επιτρέπεται χρήση βίας, η οποία μπορεί να οδηγήσει, έστω και χωρίς πρόθεση, σε στέρηση της ζωής. Μάλιστα, το Δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψη τον βαθμό και τον τύπο της βίας που ασκήθηκε, συμπέρανε ότι, ανεξάρτητα από το αν οι αστυνομικοί είχαν ανθρωποκτόνο πρόθεση, ο προσφεύγων

υπήρξε θύμα συμπεριφοράς, η οποία από τη φύση της έθεσε τη ζωή του σε κίνδυνο, έστω και αν τελικά επιβίωσε (σκέψη 55).

Όπως και το εθνικό δικαστήριο, το Ε.Δ.Δ.Α. έκρινε ότι, υπό τις περιστάσεις της υπόθεσης, οι αστυνομικοί μπορεί εύλογα να θεώρησαν ότι ήταν ανάγκη να προσφύγουν στη χρήση των όπλων τους για να ακινητοποιήσουν το αυτοκίνητο και να εξουδετερώσουν τον κίνδυνο που προερχόταν από τον οδηγό και ότι δεν επρόκειτο απλά για τη σύλληψη ενός οδηγού που είχε παραβιάσει ερυθρό σηματοδότη. Συνεπώς, παρόλο που εκ των υστέρων αποδείχθηκε ότι ο προσφεύγων ήταν άοπλος και ότι δεν ήταν τρομοκράτης, το Δικαστήριο δέχτηκε ότι η χρήση βίας εναντίον του στηρίχτηκε σε καλοπροαίρετη και φαινομενικά βάσιμη εκτίμηση, η οποία ήταν έγκυρη τη στιγμή εκείνη (σκέψη 66).

Ωστόσο, αν και μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αυτή καθ' εαυτή η προσφυγή στη χρήση βίας, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε στέρηση της ζωής του προσφεύγοντος στην κρινόμενη υπόθεση, ήταν συμβατή με το άρθρο 2 της Ε.Σ.Δ.Α., το Δικαστήριο εξέφρασε την έκπληξή του για τον χυδαίο τρόπο με τον οποίο οι αστυνομικοί χρησιμοποίησαν τα όπλα τους υπό τις περιστάσεις, υπενθυμίζοντας ότι υπήρξε καταιγισμός πυροβολισμών κατά του αυτοκινήτου του προσφεύγοντος από περίστροφα, πιστόλια και υποπολυβόλα απροσδιόριστου αριθμού αστυνομικών. Στο αυτοκίνητο του προσφεύγοντος βρέθηκαν 16 σπές από βολίδες, μερικές από τις οποίες με οριζόντια ή και ανοδική κατεύθυνση, και όχι καθοδική, όπως θα αναμενόταν αν οι αστυνομικοί που τον καταδίωκαν σημάδευαν μόνο τα λάστιχα του αυτοκινήτου. Υπήρχαν 3 σπές και 1 εντύπωμα στον ανεμοθώρακα του αυτοκινήτου τις οποίες προκάλεσαν σφαίρες που διήλθαν από τον οπίσθιο υαλοπίνακα του αυτοκινήτου. Συνοπτικά, από τα στοιχεία που προσκομίστηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου προέκυπτε ότι πολυάριθμοι αστυνομικοί συμμετείχαν σε μια εν πολλοίς ανεξέλεγκτη καταδίωξη (σκέψη 67).

Ακόμη, παρόλο που το Δικαστήριο δέχτηκε ότι οι αστυνομικοί που συμμετείχαν στο περιστατικό δεν είχαν αρκετό χρόνο στη διάθεσή τους για να αξιολογήσουν όλες τις παραμέτρους της κατάστασης και να οργανώσουν προσεκτικά την επιχείρησή τους, το γεγονός ότι η κατάσταση ξέφυγε από κάθε έλεγχο, με αποτέλεσμα να γίνει χυδαία, θεωρήθηκε ότι οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ότι ούτε οι ίδιοι αστυνομικοί ούτε η καταδίωξη ως ομαδική αστυνομική επιχείρηση είχαν την κατάλληλη συγκρότηση, η οποία θα έπρεπε να προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο και την εθνική πρακτική. Μάλιστα, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το 1995, όταν και έλαβε

χώρα το περιστατικό, η χρήση όπλων από τα κρατικά όργανα διεπτόταν ακόμα από έναν, κατά κοινή παραδοχή, παρωχημένο και ατελή για μια σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία νόμο και το σύστημα που ίσχυε δεν παρείχε στους αστυνομικούς σαφείς κατευθύνσεις και κριτήρια για τη χρήση βίας σε καιρό ειρήνης. Έτσι, ήταν αναπόφευκτο οι αστυνομικοί που κατεδίωξαν και εν τέλει συνέλαβαν τον προσφεύγοντα να είχαν μεγαλύτερη αυτονομία δράσης και να μπορούσαν να παίρνουν αφήφιστα πρωτοβουλίες που πιθανόν να είχαν αποφύγει αν είχαν λάβει σωστή εκπαίδευση και οδηγίες. Η έλλειψη σαφών κατευθύνσεων μπορούσε επιπλέον να εξηγήσει γιατί ορισμένοι αστυνομικοί συμμετείχαν αυτόκλητα στην επιχείρηση χωρίς να ενημερώσουν το κέντρο επιχειρήσεων (σκέψη 70).

Ενόψει των ανωτέρω, το Δικαστήριο θεώρησε ότι, όσον αφορά τη θετική υποχρέωσή τους, βάσει του εδαφίου α' της παρ. 1 του άρθρου 2 της Ε.Σ.Δ.Α., να θεσπίσουν επαρκές νομοθετικό και διοικητικό πλαίσιο, οι ελληνικές αρχές δεν είχαν κατά τον κρίσιμο χρόνο πράξει ότι θα αναμενόταν εύλογα από αυτές για να παράσχουν στους πολίτες, και ιδίως αυτούς (όπως ο προσφεύγων) κατά των οποίων γίνεται χρήση βίας που μπορεί να αποβεί θανατηφόρα, το απαιτούμενο επίπεδο εγγυήσεων και για να αποτρέψουν τον πραγματικό και άμεσο κίνδυνο για τη ζωή που γνώριζαν ότι είναι πιθανόν να προκύψει, έστω και μόνο υπό εξαιρετικές περιστάσεις, σε αστυνομικές επιχειρήσεις που περιλαμβάνουν καταδίωξη υπόπτων (σκέψη 70). Συνεπώς και στη βάση αυτή, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 2 της Ε.Σ.Δ.Α. σε ότι αφορά την υποχρέωση του καθ' ου κράτους να προστατεύσει σύμφωνα με το νόμο το δικαίωμα του προσφεύγοντος στη ζωή (σκέψη 71).

Ακόμη, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 2 σε ότι αφορά την υποχρέωση του καθ' ου κράτους να διεξαγάγει αποτελεσματική έρευνα σχετικά με τις περιστάσεις του συμβάντος που έθεσε σε κίνδυνο τη ζωή του προσφεύγοντος. Το Δικαστήριο παρατήρησε σημαντικές παραλείψεις κατά τη διεξαγωγή της έρευνας. Ειδικότερα, έδωσε μεγάλη βαρύτητα στο γεγονός ότι οι εθνικές αρχές δεν διακρίβωσαν την ταυτότητα όλων των αστυνομικών που συμμετείχαν στην καταδίωξη. Επίσης, επισήμανε ότι οι εθνικές αρχές δεν ζήτησαν κατάλογο των αστυνομικών που είχαν υπηρεσία στην περιοχή όπου έλαβε χώρα το περιστατικό και δεν έκαναν καμία άλλη προσπάθεια για να εξακριβώσουν ποιοι αστυνομικοί βρίσκονταν εκεί. Επιπλέον, είναι αξιοσημείωτο ότι συνελέγησαν μόνο τρεις βολίδες και ότι, εκτός από τη βολίδα που αφαιρέθηκε από το πόδι του προσφεύγοντος και

αυτή που ακόμα βρισκόταν στο γλουτό του, η αστυνομία δεν βρήκε τις υπόλοιπες βολίδες που προκάλεσαν τον τραυματισμό του (σκέψη 76). Εξαιτίας των παραλείψεων αυτών, το εθνικό δικαστήριο δεν μπόρεσε να ανασυνθέσει πλήρως τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, όπως θα μπορούσε σε αντίθετη περίπτωση (σκέψη 77).

Άρθρο 3 – περιεχόμενο του προστατευόμενου δικαιώματος.

Το άρθρο 3 της Ε.Σ.Δ.Α. ορίζει ότι: *«Κανένας δεν επιτρέπεται να υποβάλλεται σε βασανιστήρια ή σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση».*

Στο σύστημα της Σύμβασης, έχει αναγνωρισθεί από καιρό ότι το δικαίωμα να μην υποβάλλεται κάποιος σε βασανιστήρια ή σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση καθιερώνει μία από τις θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών. Πρόκειται για ένα απόλυτο δικαίωμα το οποίο, σε αντίθεση με τις περισσότερες ουσιαστικές διατάξεις της Ε.Σ.Δ.Α., δεν επιδέχεται καμίας εξαίρεσης σε καμία περίπτωση (απόφαση Derman κατά Τουρκίας της 31^{ης} Μαΐου 2011, § 27, αριθ. προσφυγής 21789/02). Έτσι, ούτε το δημόσιο συμφέρον ούτε τα δικαιώματα άλλων ούτε οι πράξεις του θύματος, όσο επικίνδυνες ή εγκληματικές και αν είναι, μπορούν να δικαιολογήσουν μεταχείριση που απαγορεύεται από το άρθρο αυτό.

Επιπλέον, σημειώνεται ότι και το άρθρο αυτό, όπως και το άρθρο 2 της Ε.Σ.Δ.Α., περιέχει δυο πτυχές, μια ουσιαστική και μια διαδικαστική. Η ουσιαστική πτυχή περιλαμβάνει αρνητικές και θετικές υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων κρατών. Οι αρνητικές υποχρεώσεις επιβάλλουν στα συμβαλλόμενα κράτη να μην υποβάλλουν τα άτομα που υπόκεινται στην δικαιοδοσία τους σε βασανιστήρια και άλλους απαγορευμένους τρόπους κακομεταχείρισης, ενώ οι θετικές υποχρεώσεις επιβάλλουν αφενός την προστασία της ακεραιότητας των προσώπων που βρίσκονται στην ευάλωτη θέση της στέρησης της ελευθερίας τους και αφετέρου, τη λήψη των αναγκαίων μέτρων αποτροπής της τέλεσης βασανιστηρίων και άλλων συμπεριφορών παραβίασης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας σε βάρος των προσώπων που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, τα συμβαλλόμενα Κράτη έχουν μία θετική υποχρέωση να θεσπίσουν μία επαρκή αποτρεπτική προστασία κατά των παραβιάσεων του δικαιώματος που καθιερώνεται στο άρθρο 3.

Η διαδικαστική πτυχή περιλαμβάνει την υποχρέωση διεξαγωγής μιας αυτεπάγγελτης, ανεξάρτητης και αποτελεσματικής έρευνας σε περιπτώσεις που

κάποιος ιδιώτης ισχυρίζεται ότι υπέστη μεταχείριση κατά παράβαση του άρθρου αυτού, από αστυνομικά ή άλλα κρατικά όργανα.

Γενικές αρχές που έχει διαμορφώσει η νομολογία του Δικαστηρίου.

Σύμφωνα με πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, προκειμένου να διαπιστωθεί το κατά πόσο μία συμπεριφορά αποτελεί κακομεταχείριση και εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της Σύμβασης, θα πρέπει αυτή να παρουσιάζει τουλάχιστον έναν ελάχιστο βαθμό βαρύτητας (severity). Η διαπίστωση του κατά πόσο ο βαθμός αυτός υπάρχει, εξαρτάται από το σύνολο των περιστάσεων της υπόθεσης, όπως λ.χ. από τη διάρκεια της υπό εξέταση συμπεριφοράς, τις σωματικές και πνευματικές επιπτώσεις της, καθώς και, σε ορισμένες περιπτώσεις, την ηλικία και την κατάσταση της υγείας του φερόμενου θύματος κ.λπ. (απόφαση της 28^{ης} Οκτωβρίου 1998, Assenov κ.λπ. κατά Βουλγαρίας, § 94, απόφαση της 18^{ης} Ιανουαρίου 1978, Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου, § 162).

Ως βασανιστήριο έχει οριστεί μία «*σκόπιμη απάνθρωπη μεταχείριση που προξενεί πολύ σοβαρό και βάνανσο πόνο*». Το βασανιστήριο δηλαδή πρέπει να γίνεται από πρόθεση, όπως για παράδειγμα, για απόσπαση πληροφοριών ή για εκφοβισμό, ενώ ο βαθμός του πόνου είναι η βασική διαφορά ανάμεσα σε αυτό και την απάνθρωπη μεταχείριση. Παραδείγματα ενεργειών που διαπιστώθηκε από το Ε.Δ.Δ.Α. ότι αποτελούν βασανιστήρια περιλαμβάνουν: βιασμό, απειλές για πρόκληση βλάβης σε μέλη της οικογένειας, κράτηση με δεμένα μάτια και εικονικές εκτελέσεις. Ο πόνος μπορεί να είναι σωματικός αλλά και ψυχικός.

Εξάλλου, όσον αφορά στην αξιολόγηση μιας συμπεριφοράς ως «εξευτελιστικής», κατά την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης, το Δικαστήριο θα πρέπει να εξετάζει αφενός το κατά πόσο σκοπός αυτής είναι να ταπεινώσει και να μειώσει το πρόσωπο που την υφίσταται (απόφαση της 28^{ης} Μαΐου 1985, Abdulaziz, Cabales και Balkandali κατά Ηνωμένου Βασιλείου, § 91, αριθ. προσφυγών 9214/80, 9473/81 και 9474/81) και αφετέρου, το εάν η συμπεριφορά αυτή είχε ως συνέπεια να επηρεάσει δυσμενώς την προσωπικότητα του προσώπου αυτού, κατά τρόπο ασύμβατο με το άρθρο 3 [απόφαση Labita κατά Ιταλίας (GC), της 6^{ης} Απριλίου 2000, § 120, αριθ. προσφυγής 26772/95, απόφαση Raninen κατά Φινλανδίας, της 16^{ης} Δεκεμβρίου 1997, § 55, αριθ. προσφυγής 20972/92].

Έτσι, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι «απάνθρωπη» είναι μία μεταχείριση όταν, μεταξύ άλλων, ήταν προσχεδιασμένη, εφαρμόστηκε για μακρό χρονικό διάστημα και

είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση πραγματικών σωματικών βλαβών και έντονου ψυχικού και πνευματικού πόνου, ενώ, αντίστοιχα, μία μεταχείριση κρίθηκε ως «εξευτελιστική» διότι προκάλεσε στο θύμα αισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας, ικανά να το ταπεινώσουν (απόφαση της 26^{ης} Οκτωβρίου 2000, Kudla κατά Πολωνίας, § 92, αριθ. προσφυγής 30210/96).

Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, ισχυρισμοί για κακομεταχείριση θα πρέπει να στηρίζονται στα κατάλληλα αποδεικτικά στοιχεία (βλ. απόφαση Klaas κατά Γερμανίας, προαναφερόμενη, § 30). Για την εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων, το Δικαστήριο υιοθετεί το κριτήριο της απόδειξης «*πέρα από κάθε εύλογη αμφιβολία*» αλλά προσθέτει ότι μία τέτοια απόδειξη μπορεί να προκύψει από τη συρροή αρκούντως ισχυρών, σαφών και συγκλινουσών ενδείξεων ή παρόμοιων αμάχητων τεκμηρίων (απόφαση Labita κατά Ιταλίας, προαναφερθείσα, § 121).

Κατηγορίες υποθέσεων.

Προσφυγές που αφορούν στις συνθήκες κράτησης στις φυλακές και σε κρατητήρια της αστυνομίας.

Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι τα στερητικά της ελευθερίας του ατόμου μέτρα συχνά εμπεριέχουν ένα στοιχείο πόνου και ταπείνωσης, που συνδέεται με συγκεκριμένες μορφές νόμιμης τιμωρίας. Προκειμένου, επομένως, ένα κράτος να συμβαδίζει με τις επιταγές του άρθρου 3 της Σύμβασης, θα πρέπει να εξασφαλίζει ότι τα άτομα που κρατούνται βρίσκονται σε συνθήκες συμβατές με το σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, ότι ο τρόπος και η μέθοδος εκτέλεσης των μέτρων δεν υποβάλλει τα άτομα αυτά σε τέτοια εξάντληση ή κακουχία που να υπερβαίνουν το αναπόφευκτο επίπεδο κακουχιών που είναι σύμφυτο με την κράτηση, καθώς και ότι, με δεδομένες τις απαιτήσεις που προκύπτουν στην πράξη κατά τη διάρκεια της κράτησης, η υγεία και η ευημερία των ατόμων αυτών εξασφαλίζεται επαρκώς.

Εφόσον πρόκειται για συνθήκες κράτησης, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τις σωρευτικές επιπτώσεις τους, καθώς και τους συγκεκριμένους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος (Dougoz κατά Ελλάδας, αριθ. προσφυγής 40907/98, απόφαση της 6ης Μαρτίου 2001, § 46). Ειδικότερα, το χρονικό διάστημα, κατά το οποίο ένα άτομο κρατήθηκε υπό τις επίδικες συνθήκες, συνιστά σημαντικό παράγοντα (βλ. αποφάσεις: Kalashnikov κατά Ρωσίας, της 15ης Ιουλίου 2002, § 102, αριθ. προσφυγής 47095/99, Kehayov κατά Βουλγαρίας, της 18ης Ιανουαρίου 2005, § 64,

αριθ. προσφυγής 41035/98 και Alver κατά Εσθονίας, της 8ης Νοεμβρίου 2005, § 50, αριθ. προσφυγής 64812/01). Εξάλλου, όταν η υπερπλήρωση των φυλακών φθάσει ένα συγκεκριμένο επίπεδο, η έλλειψη χώρου μέσα σε ένα σωφρονιστικό ίδρυμα μπορεί να αποτελέσει το κεντρικό στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη στην εκτίμηση της συμβατότητας μιας συγκεκριμένης κατάστασης με το άρθρο 3 της Σύμβασης (βλ., προς την κατεύθυνση αυτή, απόφαση Karalevičius κατά Λιθουανίας της 7ης Απριλίου 2005, αριθ. προσφυγής 53254/99).

Έτσι, όταν το Δικαστήριο αντιμετώπισε περιπτώσεις μεγάλου υπερπληθυσμού, έκρινε ότι το στοιχείο αυτό, από μόνο του, επαρκούσε για να καταλήξει στην παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης. Κατά γενικό κανόνα, επρόκειτο για περιπτώσεις όπου ο καθαρός προσωπικός χώρος που παραχωρήθηκε σε έναν προσφεύγοντα ήταν μικρότερος των 3 τετραγωνικών μέτρων (βλ. αποφάσεις: Kantyren κατά Ρωσίας, αριθ. προσφυγής 37213/02, της 21ης Ιουνίου 2007, §§ 50-51, Andrei Frolov κατά Ρωσίας, αριθ. προσφυγής 205/02, της 29ης Μαρτίου 2007, §§ 47-49, Kadiķis κατά Λετονίας, αριθ. προσφυγής 62393/00, της 4ης Μαΐου 2006, § 55, Sulejmanović κατά Ιταλίας, αριθ. προσφυγής 22635/03, της 16ης Ιουλίου 2009, § 43 και Torreggiani και λοιποί κατά Ιταλίας, αριθ. προσφυγών 43517/09, 46882/09, 55400/09, 57875/09, 61535/09, 35315/10 και 37818/10, της 8ης Ιανουαρίου 2013, § 68).

Το Δικαστήριο, με νεώτερη νομολογία επιβεβαίωσε ότι η απαίτηση των 3 τ.μ. επιφανείας εδάφους ανά κρατούμενο (περιλαμβανομένου του χώρου που καταλαμβάνεται από τα έπιπλα, άλλα όχι αυτού της τουαλέτας) σε ένα συλλογικό κελί πρέπει να παραμείνει ο ελάχιστος σχετικός κανόνας προς τον σκοπό της εκτίμησης των συνθηκών κράτησης, κατά την έννοια του άρθρου 3 της Σύμβασης [απόφαση Mursič κατά Κροατίας, (GC), της 20^{ης} Οκτωβρίου 2016, αριθ. προσφυγής 7334/13, § 110 και 114]. Επίσης, διευκρίνισε ότι ένας προσωπικός χώρος μικρότερος των 3 τ.μ. σε ένα ομαδικό κελί δημιουργεί τεκμήριο, ισχυρό αλλά όχι αμάχητο, παραβίασης της ανωτέρω διάταξης. Το εν λόγω τεκμήριο μπορεί να αντικρουστεί από τα σωρευτικά αποτελέσματα άλλων στοιχείων της κράτησης, ικανών να αντισταθμίσουν κατάλληλα την έλλειψη προσωπικού χώρου. Υπ' αυτήν την έννοια, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη παράγοντες, όπως τη διάρκεια και την έκταση του περιορισμού, το βαθμό ελευθερίας κυκλοφορίας και την προσφορά δραστηριοτήτων εκτός των κελιών ή τον γενικώς αξιοπρεπή χαρακτήρα ή μη των συνθηκών κράτησης στην εν λόγω εγκατάσταση [ibidem, § 122-138, βλ. και Khlaifia

και λοιποί κατά Ιταλίας (GC), αριθ. προσφυγής 16483/12, απόφαση της 15^{ης} Δεκεμβρίου 2016, §166].

Αποφάσεις του Δικαστηρίου σε ελληνικές υποθέσεις.

Τα τελευταία χρόνια ασκήθηκαν πολλές προσφυγές με αντικείμενο αιτιάσεις για παραβίαση του άρθρου 3 της Ε.Σ.Δ.Α., λόγω των συνθηκών κράτησης στις φυλακές. Εκδόθηκαν αρκετές αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α., με τις οποίες διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 3, λόγω των συνθηκών κράτησης των προσφευγόντων σε διάφορα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας (σε Γιάννενα, Κορυδαλλό, Διαβατά, Πάτρα, Λάρισα, Τρίπολη, Ναύπλιο, Χίο, Κομοτηνή, Αλικαρνασσό, Κόρινθο και Κέρκυρα). Η κύρια αιτία της διαπίστωσης παραβίασης του άρθρου 3 ήταν το φαινόμενο του υπερπληθυσμού των πιο πάνω φυλακών, αφού το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του ότι, σε καθέναν από τους προσφεύγοντες, αντιστοιχούσε προσωπικός-ζωτικός χώρος μικρότερος των τριών (3) τετραγωνικών μέτρων.

Η κατάσταση βελτιώθηκε με το ν. 4322/2015. Με το νόμο αυτό, προκειμένου να αντιμετωπιστεί άμεσα και δραστικά το πρόβλημα του συνωστισμού στις φυλακές, προβλέφθηκαν επείγοντα μέτρα αποσυμφόρησης των Καταστημάτων Κράτησης (άρθρο 12), τα οποία επέφεραν σημαντική εκτόνωση στο σωφρονιστικό σύστημα συνολικά. Μετά την ψήφιση του νόμου, επήλθε σημαντική μείωση του πληθυσμού των ελληνικών φυλακών, της τάξης του 20% περίπου, η οποία παραμένει σταθερή μέχρι σήμερα. Με τη νεότερη ρύθμιση του ν. 4411/2016 (άρθρο 15) παρατάθηκε (μέχρι τον Αύγουστο 2017) η ισχύς των αποσυμφορητικών διατάξεων του ν. 4322/2015, προκειμένου να διατηρηθεί ο συνολικός αριθμός των κρατουμένων κάτω από 10.000, που αποτελεί ένα όριο αξιοπρεπούς διαβίωσης υπό τις σημερινές συνθήκες.

Το Δικαστήριο έχει, επίσης, επανειλημμένα εξετάσει και έχει συμπεράνει ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης, σε υποθέσεις που αφορούν συνθήκες κράτησης στα κρατητήρια της αστυνομίας (Αστυνομικά Τμήματα, Διευθύνσεις Αλλοδαπών, Μεταγωγών κ. ά.) για πρόσωπα που είναι σε προσωρινή κράτηση ή είναι υπόδικοι ή που κρατούνται ενόψει απέλασης (βλ. αποφάσεις: της 4ης Ιουνίου 2009, Σιάσιος και λοιποί κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 30303/07, της 2ας Ιουλίου 2009, Βαφειάδης κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 24981/07, της 29ης Οκτωβρίου 2009, Shunvaev κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 8249/07, της 26ης Νοεμβρίου 2009, Tabesh κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 8256/07, της 21ης

Ιουνίου 2011, Efremidze κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 33225/08, της 17ης Οκτωβρίου 2013, Ασλάνης κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 36401/10 και της 12ης Ιανουαρίου 2017, Αρβανίτης κ.λπ. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 73011/13).

Εκτός από τις ιδιαίτερες ελλείψεις όσον αφορά στην κράτηση των ενδιαφερομένων σε καθεμία από τις προαναφερθείσες υποθέσεις και οι οποίες αφορούν κυρίως στον υπερπληθυσμό, στην έλλειψη εξωτερικού χώρου προαυλισμού, στην έλλειψη ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων, στις συνθήκες υγιεινής και στην ποιότητα της σίτισης, το Δικαστήριο θεμελίωσε τη διαπίστωση της παραβίασης του άρθρου 3 στο ότι, από τη φύση τους, τα αστυνομικά κρατητήρια είναι χώροι που προορίζονται για την υποδοχή ατόμων για σύντομο χρονικό διάστημα. Έτσι, η προσωρινή κράτηση στα αστυνομικά τμήματα, η διάρκεια της οποίας κυμαίνεται μεταξύ ενός και τριών μηνών έχει κριθεί ως αντίθετη προς το άρθρο 3 (προαναφερθείσες αποφάσεις, Σιάσιος και λοιποί, §32, Βαφειάδης, §§ 35-36, Shunaev, § 39, Tabesh, § 43, Efremidze, § 41, Ασλάνης, § 39 και Αρβανίτης κ.λπ., § 41).

Το Δικαστήριο έχει ομοίως διαπιστώσει παραβίαση της ίδιας διάταξης σε υποθέσεις που αφορούσαν τις συνθήκες κράτησης αλλοδαπών σε προαναχωρησιακά κέντρα κράτησης (Φερών, Βέννας, Σουφλίου, Τυχερού και Φυλακίου Ορεστιάδας) κυρίως, λόγω υπερπληθυσμού (βλ. αποφάσεις: S.D. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 53541/07, της 11ης Ιουνίου 2009, R.U. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 2237/08, της 7ης Ιουνίου 2011, A.F. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 53709/11, της 13ης Ιουνίου 2013, C.D. και λοιποί κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 33441/10, 33468/10 και 33476/10, της 19ης Δεκεμβρίου 2013, F.H. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 78456/11, της 31ης Ιουλίου 2014, H.H. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 63493/11, απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 2014, Mohamad κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 70856/11, της 11ης Δεκεμβρίου 2014, AL.K. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 63542/11, της 11ης Δεκεμβρίου 2014, E.A. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 74308/10, της 30ης Ιουλίου 2015, H.A. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 58424/11, της 21ης Ιανουαρίου 2016, R.T. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 5124/11, της 11ης Φεβρουαρίου 2016, HA.A. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 58387/11, της 21ης Απριλίου 2016, F.E. κατά Ελλάδα, αριθ. προσφυγής 31614/11, της 23ης Ιουνίου 2016).

Προσφυγές που αφορούν στις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο.

Το άρθρο 3 της Σύμβασης απαιτεί το Κράτος υποδοχής να παρέχει κατάλυμα και αξιοπρεπείς υλικές συνθήκες σε αυτούς τους αιτούντες άσυλο που είναι εξαθλιωμένοι και τελείως εξαρτημένοι από την στήριξη του κράτους.

Στην απόφαση σταθμό για το ζήτημα, της 21ης Ιανουαρίου 2011, στην υπόθεση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας (αριθ. προσφυγής 30696/09), το Δικαστήριο, υπό ευρεία σύνθεση, έκρινε ότι η Ελλάδα δεν εκπλήρωσε τις υποχρεώσεις της που απορρέουν από το άρθρο 3, επειδή δεν εξασφάλισε την κατάλληλη υποδοχή στον προσφεύγοντα όσο εκκρεμούσε η διαδικασία εξέτασης του αιτήματός του για χορήγηση ασύλου, τόσο ως προς τις συνθήκες κράτησής του όσο και για τις συνθήκες διαβίωσής του μετά από την απελευθέρωσή του.

Ο προσφεύγων, Αφγανός υπήκοος, εισήλθε στην Ε.Ε. μέσω της Ελλάδας. Έφθασε στη Μυτιλήνη στις 7 Δεκεμβρίου 2008 όπου και συνελήφθη από τις ελληνικές αρχές. Εκεί, αφού του έγινε δακτυλοσκόπηση, κρατήθηκε για μία εβδομάδα και στη συνέχεια αφέθηκε ελεύθερος με εντολή απέλασης χωρίς να υποβάλει αίτηση ασύλου. Ακολούθως, έφτασε στο Βέλγιο, όπου υπέβαλε αίτηση ασύλου. Κατ' εφαρμογή του Κανονισμού Δουβλίνο II, μεταφέρθηκε πίσω στην Ελλάδα, ως πρώτη χώρα εισόδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τον Ιούνιο του 2009 και κατέθεσε αμέσως αίτηση ασύλου. Φτάνοντας στο αεροδρόμιο της Αθήνας, τέθηκε αμέσως υπό καθεστώς κράτησης σε ένα διπλανό κτίριο, που λειτουργούσε σαν κέντρο κράτησης.

Ποια στοιχεία οδήγησαν το Δικαστήριο σε αυτήν την απόφαση:

Πρώτα απ' όλα, ήταν ο έντονος συνωστισμός και οι ακατάλληλες συνθήκες υγιεινής στο κέντρο κράτησης δίπλα στο αεροδρόμιο, όπου κρατήθηκε ο προσφεύγων. Το Δικαστήριο σημειώνει, επίσης, ότι σε πολλά κελιά δεν υπήρχε παρά μόνο ένα κρεβάτι για δεκατέσσερα με δεκαεπτά άτομα, ότι ο αριθμός των στρωμάτων ήταν ανεπαρκής, ότι οι κρατούμενοι υποφέρανε από τους αυστηρούς περιορισμούς πρόσβασης στην τουαλέτα, ενώ δεν δικαιούνταν κανένα περίπατο στον καθαρό αέρα (σκέψη 230). Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, οι συνθήκες κράτησης του προσφεύγοντος ήταν απαράδεκτες. Θεώρησε ότι όλα μαζί, το αίσθημα αυθαιρεσίας, κατωτερότητας και άγχους που συνδέονται συχνά με τις συνθήκες αυτές, καθώς και το αίσθημα βαθιάς προσβολής της αξιοπρέπειας που προκαλούν αναμφισβήτητα αυτές οι συνθήκες κράτησης, αναλύονται ως μια εξευτελιστική

μεταχείριση, αντίθετη με το άρθρο 3 της Σύμβασης. Επιπλέον, η απόγνωση του προσφεύγοντα ενισχύθηκε επειδή ήταν ευάλωτος, ως αιτών άσυλο (σκέψη 230).

Δεύτερο ήταν το γεγονός ότι, μετά από την απελευθέρωσή του, ο προσφεύγων ζούσε για πολλούς μήνες σε ένα πάρκο, σε κατάσταση ακραίας φτώχειας, ανίκανος να μεριμνήσει για τις πιο βασικές του ανάγκες: να τρέφεται, να πλένεται και να στεγάζεται. Και τρίτο, ήταν η σκέψη ότι η κατάστασή του είχε γίνει ακόμη χειρότερη, επειδή ο προσφεύγων ζούσε σε συνθήκες συνεχόμενου φόβου από επίθεση και ληστεία και δεν υπήρχε καμία προοπτική βελτίωσης της κατάστασής του (σκέψη 254).

Το Δικαστήριο θεώρησε ότι ο προσφεύγων υπήρξε θύμα εξευτελιστικής μεταχείρισης που έδειχνε έλλειψη σεβασμού στην αξιοπρέπειά του και ότι η κατάσταση αυτή του δημιούργησε αισθήματα φόβου, άγχους ή κατωτερότητας, ικανά να τον οδηγήσουν στην απελπισία. Το Δικαστήριο διατύπωσε την άποψη ότι οι ελληνικές αρχές δεν έλαβαν δεόντως υπόψη την ευαισθησία του προσφεύγοντος ως αιτούντος άσυλο και πρέπει να θεωρηθούν υπεύθυνες, λόγω της παθητικότητάς τους, για τις συνθήκες στις οποίες βρέθηκε για μήνες (σκέψη 263).

Επίσης, η κατάσταση ασυνόδευτων ανήλικων που ζητούν άσυλο είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ένα παράδειγμα είναι η υπόθεση ενός 15χρονου αγοριού από το Αφγανιστάν που ζητούσε άσυλο στην Ελλάδα (Rahimi κατά Ελλάδας, αριθ. προσφυγής 8687/08, απόφαση της 5ης Απριλίου 2011). Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι συνθήκες στις οποίες είχε κρατηθεί αρχικά ο προσφεύγων - ασυνόδευτος ανήλικος στο κέντρο κράτησης για παράνομους μετανάστες της Παγανής στη Λέσβο, για πολύ περιορισμένη περίοδο, δύο ημέρες, ιδίως όσον αφορά την υγιεινή και την υποδομή, ήταν τόσο κακές που προσέβαλαν την ίδια την έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Συνεπώς, το Δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψη του ότι ο προσφεύγων, λόγω της ηλικίας του και της προσωπικής του κατάστασης, βρισκόταν σε άκρως ευάλωτη κατάσταση, καθώς και ότι από τον φάκελο προέκυπτε ότι οι αρμόδιες αρχές δεν ενδιαφέρθηκαν καθόλου για την ιδιαίτερη κατάστασή του όταν τον έθεσαν υπό κράτηση, αποφάνθηκε ότι οι συνθήκες κράτησής του αναλύονται σε εξευτελιστική μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 3 και χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η διάρκεια της κράτησης (σκέψη 86).

Το Δικαστήριο περαιτέρω, επισήμανε ότι ο προσφεύγων εγκαταλείφθηκε στην τύχη του μετά την απελευθέρωσή του από τις ελληνικές αρχές. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι λόγω της συμπεριφοράς των αρχών που έδειξαν αδιαφορία απέναντι

στον προσφεύγοντα, αυτός αναγκάστηκε να υποστεί βαθύ άγχος και ανησυχία, ιδίως κατά την στιγμή που αφέθηκε ελεύθερος μέχρι την ανάληψη της φροντίδας του από την Μη-Κυβερνητική Οργάνωση «Άρσις» (σκέψη 92).

Συνακόλουθα, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η κατάσταση που διαμορφώθηκε, κυρίως λόγω των παραλείψεων των αρμόδιων αρχών ως προς την παρακολούθηση και την πλαισίωση του προσφεύγοντα μετά την απελευθέρωσή του, άγγιξε το ελάχιστο όριο βαρύτητας που απαιτείται ώστε να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της Σύμβασης (σκέψη 94).

Τα άρθρα 2 και 3 της Ε.Σ.Δ.Α. ως εμπόδια στην απομάκρυνση των αιτούντων άσυλο.

Τα άρθρα 2 και 3 της Σύμβασης ενδέχεται να συνιστούν εμπόδιο ως προς την απομάκρυνση ενός αιτούντος άσυλο. Είναι αυτονόητο ότι κανένας δεν μπορεί να επιστραφεί σε μέρος στο οποίο είναι πιθανό η ζωή του να τεθεί σε πραγματικό κίνδυνο ή είναι πιθανό να υποστεί βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Αυτή είναι η αρχή της μη επαναπροώθησης. Για παράδειγμα, σε μία υπόθεση παραπομπής του Ηνωμένου Βασιλείου, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απέλαση δύο αιτούντων άσυλο στη Σομαλία θα συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 3, λόγω της ανθρωπιστικής κρίσης και της αδιάκριτης βίας στο Μογκαντίσου (Sufi και Elmi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθ. προσφυγών 8319/07 και 11449/07, απόφαση της 28ης Ιουνίου 2011).

Τα άρθρα 2 και 3 της Σύμβασης απαγορεύουν, επίσης, την «έμμεση επαναπροώθηση». Η έμμεση επαναπροώθηση σημαίνει απέλαση σε κράτος στο οποίο οι μετανάστες μπορεί να αντιμετωπίσουν περαιτέρω απέλαση, χωρίς κατάλληλη εκτίμηση της κατάστασής τους. Αυτό επίσης ισχύει και στο πλαίσιο του Κανονισμού του Δουβλίνου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, στην προαναφερόμενη υπόθεση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, το Δικαστήριο έκρινε ότι όταν η διαδικασία ασύλου ενός συγκεκριμένου μέλους της ΕΕ είναι ανεπαρκής και δεν προσφέρει αποτελεσματικές εγγυήσεις κατά της αυθαίρετης επαναπροώθησης, τα άλλα κράτη μέλη πρέπει να συγκρατηθούν από το να επιστρέφουν αιτούντες άσυλο σε αυτή τη χώρα, βάσει του Κανονισμού του Δουβλίνου.

Τα άρθρα 2 και 3 της Σύμβασης ενδέχεται, επίσης, να τύχουν εφαρμογής όταν σε άτομα τα οποία βρίσκονται σε κίνδυνο απαγορεύεται η είσοδος στα σύνορα μιας χώρας (Gebremedhin κατά Γαλλίας, αριθ. προσφυγής 25389/05, απόφαση της 26^{ης}

Απριλίου 2007) ή όταν συλλαμβάνονται στη θάλασσα. Για παράδειγμα, το Δικαστήριο έκρινε ότι μια ομάδα μεταναστών που συνελήφθη στη θάλασσα από τις ιταλικές αρχές, δεν έπρεπε να επιστραφεί με συνοπτική διαδικασία στη Λιβύη, όπου αντιμετώπιζαν πραγματικό κίνδυνο μεταχείρισης αντίθετης προς το άρθρο 3. Αντ' αυτού, έπρεπε να τους δοθεί μια ευκαιρία να υποβάλλουν αίτημα ασύλου στην Ιταλία [Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας (GC), αριθ. προσφυγής 27765/09, απόφαση της 23^{ης} Φεβρουαρίου 2012].

Προσφυγές που αφορούν σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, εξαιτίας της συμπεριφοράς των εμπλεκόμενων οργάνων του Κράτους.

Το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι σε περίπτωση εσκεμμένης κακομεταχείρισης, που προκλήθηκε από κρατικά όργανα, κατά παράβαση του άρθρου 3, δύο μέτρα επιβάλλονται ώστε να υπάρξει επαρκής επανόρθωση.

Πρώτον, οι αρχές του Κράτους οφείλουν να διεξαγάγουν μία εμπειριστατωμένη και πραγματική έρευνα που μπορεί να οδηγήσει στην αναγνώριση και στην τιμωρία των υπευθύνων (βλέπε, μεταξύ άλλων, αποφάσεις: Krastanov κατά Βουλγαρίας, της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 2004, § 48, αριθ. προσφυγής 50222/99, Çamdereli κατά Τουρκίας, της 17^{ης} Ιουλίου 2008, §§ 28-29, αριθ. προσφυγής 28433/02 και Vladimir Romanov κατά Ρωσίας, της 24^{ης} Ιουλίου 2008, §§ 79 και 81, αριθ. προσφυγής 41461/02). Αυτή η πλευρά της θετικής υποχρέωσης δεν απαιτεί αναγκαστικά μία καταδίκη αλλά την πραγματική εφαρμογή των νόμων, ιδίως των ποινικών, για την εξασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από το άρθρο 3 της Σύμβασης (βλ. απόφαση Beganović κατά Κροατίας, της 25^{ης} Ιουνίου 2009, §§ 69 και επόμενα, αριθ. προσφυγής 46423/06 και απόφαση Ebcin κατά Τουρκίας, της 1^{ης} Φεβρουαρίου 2011, § 29, αριθ. προσφυγής 19506/05 και τις αναγραφόμενες σε αυτήν παραπομπές). Επιπλέον, οι αρχές οφείλουν να έχουν λάβει όλα τα εύλογα μέτρα που διαθέτουν για να εξασφαλίσουν την συλλογή των αποδείξεων οι οποίες σχετίζονται με τα επίδικα πραγματικά περιστατικά (απόφαση Šečić κατά Κροατίας, της 31^{ης} Μαΐου 2007, § 54, αριθ. προσφυγής 40116/02).

Δεύτερον, ο προσφεύγων πρέπει, ενδεχομένως, να λάβει μία αποζημίωση [προαναφερόμενη απόφαση Vladimir Romanov κατά Ρωσίας, § 79 και, mutatis mutandis, Aksoy κατά Τουρκίας, απόφαση της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1996, § 98, και Abdülşamet Yaman κατά Τουρκίας, της 2^{ας} Νοεμβρίου 2004, § 53, αριθ. προσφυγής

32446/96 (οι δύο αυτές υποθέσεις μέσα στο πλαίσιο του άρθρου 13)] ή τουλάχιστον, να έχει τη δυνατότητα να αξιώσει και να λάβει μία αποζημίωση για τη βλάβη που του προκάλεσε η κακομεταχείριση [βλ., *mutatis mutandis*, Nikolova και Velitchkova κατά Βουλγαρίας, απόφαση της 20^{ης} Δεκεμβρίου 2007, § 56, αριθ. προσφυγής 7888/03 (αναφορικά με μία παραβίαση του άρθρου 2), προαναφερόμενη απόφαση Çamdereli κατά Τουρκίας, § 29, Yeter κατά Τουρκίας, απόφαση της 13^{ης} Ιανουαρίου 2009, § 58, αριθ. προσφυγής 33750/03 και απόφαση Gäfgen κατά Γερμανίας, της 1^{ης} Ιουνίου 2010, § 116, αριθ. προσφυγής 22978/05].

Το Δικαστήριο σημειώνει, ειδικότερα, ως προς την απαίτηση ενδελεχούς και αποτελεσματικής έρευνας, ότι όταν ένα άτομο ισχυρίζεται με υποστηρίξιμο τρόπο ότι υπέστη, στα χέρια της αστυνομίας ή άλλων παρόμοιων υπηρεσιών του Κράτους, σοβαρές παράνομες βαρβαρότητες και αντίθετες προς το άρθρο 3, η διάταξη αυτή, σε συνδυασμό με το γενικότερο καθήκον που επιβάλλει στο Κράτος το άρθρο 1 της Σύμβασης περί «αναγνώρισης σε όλα τα άτομα που υπάγονται στη δικαιοδοσία του, των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που ορίζει (...) η Σύμβαση», απαιτεί, κατ' επέκταση, τη διενέργεια μίας αποτελεσματικής επίσημης έρευνας. Η έρευνα αυτή πρέπει να μπορεί να οδηγήσει στον εντοπισμό και την τιμωρία των υπαιτίων (βλέπε, ιδίως, απόφαση Assenov και λοιποί κατά Βουλγαρίας, προαναφερθείσα, § 102, απόφαση Labita κατά Ιταλίας προαναφερθείσα, § 131, προαναφερόμενη απόφαση Çamdereli κατά Τουρκίας, §§ 36-37 και προαναφερόμενη απόφαση Vladimir Romanov κατά Ρωσίας, § 81). Προκειμένου μία έρευνα να είναι αποτελεσματική στην πράξη, απαραίτητη προϋπόθεση είναι το Κράτος να έχει νομοθετήσει διατάξεις ποινικού δικαίου που καταστέλλουν τις πρακτικές που είναι αντίθετες προς το άρθρο 3 (συγκρίνετε, *mutatis mutandis*, απόφαση M.C. κατά Βουλγαρίας, της 4^{ης} Δεκεμβρίου 2003, §§ 150, 153 και 166, αριθ. προσφυγής 39272/98, προαναφερόμενη απόφαση Nikolova και Velitchkova κατά Βουλγαρίας, § 57, προαναφερόμενη απόφαση Çamdereli κατά Τουρκίας, § 38 και προαναφερόμενη απόφαση Gäfgen κατά Γερμανίας, § 117).

Πρέπει ομοίως να διευκρινιστεί ότι οι δικονομικές απαιτήσεις του άρθρου 3 επεκτείνονται πέραν του σταδίου της προανάκρισης όταν αυτή έχει οδηγήσει στην άσκηση ποινικών διώξεων ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων: είναι το σύνολο της διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένου του σταδίου της τελικής κρίσης, που πρέπει να ανταποκρίνεται στις επιταγές της απαγόρευσης που θέτει αυτή η διάταξη. Έτσι, οι εσωτερικές δικαστικές αρχές δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να αποδεικνύονται

διατεθειμένες να αφήσουν ατιμώρητες τις προσβολές της σωματικής και πνευματικής ακεραιότητας των ατόμων. Τούτο είναι απαραίτητο για τη διατήρηση της εμπιστοσύνης του κοινού και της διασφάλισης της προσχώρησής του στο κράτος δικαίου, καθώς και για την πρόληψη οποιασδήποτε ένδειξης ανοχής παράνομων πράξεων, ή συμμετοχής στην τέλεσή τους (απόφαση Okkali κατά Τουρκίας, της 17^{ης} Οκτωβρίου 2006, § 65, αριθ. προσφυγής 52067/99 και προαναφερόμενη απόφαση Derman κατά Τουρκίας, § 27).

Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι σημαντικοί παράγοντες για τη διεξαγωγή μίας αποτελεσματικής έρευνας, οι οποίοι επιτρέπουν να εξακριβωθεί αν οι αρχές είχαν τη βούληση να εντοπίσουν και να διώξουν ποινικά τους υπαίτιους, είναι η ταχύτητα και επιμέλεια με την οποία αυτή ξεκίνησε και η ταχύτητα και επιμέλεια με την οποία αυτή διενεργήθηκε (βλέπε, *mutatis mutandis*, απόφαση McKerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου, της 4^{ης} Μαΐου 2001, §§ 113-114, αριθ. προσφυγής 28883/95 και απόφαση Tahsin Acar κατά Τουρκίας [GC], της 8^{ης} Απριλίου 2004, §§ 223-224, αριθ. προσφυγής 26307/95). Οι μηχανισμοί προστασίας που προβλέπονται από το εσωτερικό δίκαιο πρέπει να λειτουργούν στην πράξη μέσα σε λογικές προθεσμίες, που επιτρέπουν την ολοκλήρωση της εξέτασης επί της ουσίας των συγκεκριμένων υποθέσεων οι οποίες τους υποβάλλονται (βλέπε, *mutatis mutandis*, απόφαση G.N. και λοιποί κατά Ιταλίας, της 1^{ης} Δεκεμβρίου 2009, §§ 96-102, αριθ. προσφυγής 43134/05, και απόφαση Oruz κατά Τουρκίας, της 9^{ης} Ιουνίου 2009, §§ 150-151, αριθ. προσφυγής 33401/02). Πράγματι, η υποχρέωση του Κράτους βάσει του άρθρου 3 της Σύμβασης, δεν μπορεί να θεωρείται ότι πληρούται όταν οι προβλεπόμενοι από το εσωτερικό δίκαιο μηχανισμοί προστασίας υφίστανται μόνο στην θεωρία. Πρέπει προπαντός να λειτουργούν αποτελεσματικά στην πράξη, γεγονός που προϋποθέτει μία εξέταση της υπόθεσης έγκαιρη και χωρίς περιττές καθυστερήσεις (απόφαση İbrahim Demirtaş κατά Τουρκίας, της 28^{ης} Οκτωβρίου 2014, § 30, αριθ. προσφυγής 25018/10).

Επιπλέον, η έκβαση της έρευνας και οι ποινικές διώξεις στις οποίες οδηγεί, συμπεριλαμβανομένης της απαγγελθείσας ποινής, καθώς και τα ληφθέντα πειθαρχικά μέτρα, είναι αποφασιστικής σημασίας. Είναι ουσιώδη για τη διατήρηση του αποτρεπτικού αποτελέσματος του θεσπισθέντος δικαστικού συστήματος και του ρόλου που αυτό υποχρεούται να ασκεί στην πρόληψη παραβιάσεων της απαγόρευσης κακομεταχείρισης (προαναφερόμενη απόφαση Gäfgen κατά Γερμανίας, § 121).

Επισημαίνεται, τέλος, ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, όταν υπάρχει η υποψία ότι μία πράξη βίας προέρχεται από ρατσιστικές συμπεριφορές, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διεξαχθεί η επίσημη έρευνα με επιμέλεια και αμεροληψία, λαμβανομένης υπόψη της ανάγκης της συνεχούς επανεπιβεβαίωσης της καταδίκης, εκ μέρους της κοινωνίας, του ρατσισμού και του εθνοτικού μίσους και της διατήρησης της εμπιστοσύνης των μειονοτήτων στην ικανότητα των αρχών να τους προστατεύει από την απειλή της ρατσιστικής βίας [απόφαση Natchova και λοιποί κατά Βουλγαρίας (GC), προαναφερόμενη, § 160 και απόφαση επί του παραδεκτού, Menson κατά Ηνωμένου Βασιλείου, της 6^{ης} Μαΐου 2003, αριθ. προσφυγής 47916/99].

Υπόθεση Σιδηρόπουλος και Παπακώστας κατά Ελλάδας (προσφυγή αριθ. 33349/10, απόφαση της 25^{ης} Ιανουαρίου 2018).

Τα πραγματικά περιστατικά

Η υπόθεση αυτή αφορούσε καταγγελία κακοποίησης στο Α.Τ. Ασπροπύργου κατά τον έλεγχο δύο (2) μοτοσικλετιστών, οι οποίοι υποστήριξαν ότι υπέστησαν βασανιστήρια (ηλεκτροσόκ) με ηλεκτρική ράβδο. Και τα δύο συμβάντα αναφέρεται ότι έλαβαν χώρα τη νύχτα της 13^{ης} προς 14-8-2002. Διενεργήθηκε αρχικά άτυπη έρευνα από τις 14-8-2002 και στη συνέχεια διατάχθηκε Ε.Δ.Ε. την 23-8-2002, η οποία ολοκληρώθηκε την 20-4-2003, προτείνοντας ποινή επίπληξης, ενώ το πειθαρχικά αρμόδιο όργανο επέβαλε τελικά την 8-7-2003 πειθαρχική ποινή προστίμου εκατό (100) ευρώ στον πειθαρχικά διωχθέντα αστυνομικό για κατοχή και χρήση φορητού ασύρματου χωρίς άδεια.

Ο υπαίτιος αποχώρησε από την υπηρεσία την 29-1-2010, μετά από αίτησή του, και κατά την αποχώρησή του προήχθη από τον βαθμό του αρχιφύλακα στον βαθμό του ανθυπαστυνόμου. Της αποχώρησής του, οκτώ (8) χρόνια μετά το πέρας της πειθαρχικής διαδικασίας, είχε προηγηθεί η ποινική του δίωξη (20-4-2003), η απόρριψη της αίτησής του για την αναίρεση του παραπεμπτικού βουλεύματος του Συμβουλίου Εφετών Αθηνών (9-3-2007) και συνεχείς αναβολές και διακοπές της διαδικασίας ενώπιον του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου Αθηνών. Ακολούθησε η καταδίκη του πρωτοδίκως από το εν λόγω δικαστήριο, την 13-12-2011, για βασανιστήρια (άρθρα 137Α, 137Β Π.Κ.), που συνίσταντο στην παράνομη χρησιμοποίηση τεχνικών μέσων συστηματικού βασανισμού (ηλεκτροσόκ), με σκοπό

να κάμψει τη βούληση των θυμάτων και η επιβολή συνολικής ποινής κάθειρξης έξι (6) ετών και δεκαετούς στέρησης των πολιτικών του δικαιωμάτων. Το Μικτό Ορκωτό Εφετείο Αθηνών, στη συνέχεια (14-2-2014) επέβαλε, κατά συγχώνευση, συνολική ποινή φυλάκισης πέντε (5) ετών και πενταετή στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων, μετατρέποντας τη στερητική της ελευθερίας ποινή σε χρηματική, προς πέντε (5) ευρώ ανά ημέρα φυλάκισης, την οποία όρισε πληρωτέα σε τριάντα έξι (36) δόσεις.

Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

Το Δικαστήριο, αφού εξέθεσε τις εκτεθείσες ανωτέρω γενικές αρχές που έχει διαμορφώσει με τη νομολογία του επισήμανε (σκέψη 88) ότι οι εθνικές αρχές διαθέτουν ένα περιθώριο εκτίμησης, το οποίο υπόκειται στον έλεγχο του Δικαστηρίου, για να προσδιορίσουν τις ποινές που πρέπει να εφαρμοστούν για τα ποινικά παραπτώματα. Επίσης, ο αποτρεπτικός χαρακτήρας μίας ποινής ανάγεται στη διακριτική ευχέρεια του κράτους. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση που οι εθνικές αρχές έχουν αποδείξει ότι ένας προσφεύγων βασανίστηκε, όπως εν προκειμένω. Το Δικαστήριο, κατά την εξέταση των αποφάσεων ή των πειθαρχικών μέτρων που υιοθετήθηκαν από τις εθνικές αρχές σε βάρος των δραστών, θα πρέπει να λάβει υπόψη του εάν αυτού του είδους τα μέτρα αποτελούν κατάλληλη επανόρθωση και αν αυτά μπορεί να θεωρηθεί ότι έχουν αποτρεπτικό αποτέλεσμα για το μέλλον (αποφάσεις Zeynep Özcan κατά της Τουρκίας, της 20ης Φεβρουαρίου 2007, αριθ. προσφυγής 45906/99, § 42 και *mutatis mutandis* M.C. κατά Βουλγαρίας, προαναφερθείσα, § 166). Σε αυτό το πλαίσιο, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, όταν οι κρατικοί λειτουργοί κατηγορούνται για παραπτώματα που εμπεριέχουν κακομεταχείριση, είναι σημαντικό να παύονται από τα καθήκοντά τους κατά τη διάρκεια της ανάκρισης ή της δίκης και να απολύονται σε περίπτωση καταδίκης τους (απόφαση Gäfgen, που προαναφέρθηκε, § 125).

Κατ' εφαρμογή των αρχών αυτών εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημείωσε (σκέψη 89) ότι μία ποινική διαδικασία και μία ένορκη διοικητική εξέταση κινήθηκαν κατά του υπαίτιου αστυνομικού και ότι οι δύο διαδικασίες θα μπορούσαν να έχουν συνέπειες, επί της ποινικής ή της προσωπικής κατάστασης του δράστη των γεγονότων, εξαιτίας των επίδικων πράξεων. Επομένως, εκτίμησε αναγκαίο να λάβει υπόψη του το σύνολο των επίδικων διαδικασιών, ώστε να μπορέσει να αποφανθεί

επί του εάν, εν προκειμένω, ελήφθησαν αποτρεπτικά και επαρκή μέτρα προστασίας κατά των βασανιστηρίων, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του άρθρου 3 της Σύμβασης.

Όσον αφορά την ποινή που επιβλήθηκε στον υπαίτιο αστυνομικό, το Δικαστήριο παρατήρησε (σκέψη 91) ότι δεν ελήφθη υπόψη στο πλαίσιο της επιβολής της ποινής το γεγονός ότι ο πρώτος προσφεύγων ήταν ανήλικος την εποχή των γεγονότων και ότι το Εφετείο, αναγνωρίζοντας στον εμπλεκόμενο αστυνομικό ελαφρυντικές περιστάσεις, τον καταδίκασε σε ποινή φυλάκισης πέντε ετών, χωρίς να περιλαμβάνει στην απόφασή του κάποια ειδική αιτιολόγηση, η οποία θα επέτρεπε να διευκρινισθεί η απόκλιση μεταξύ της προβλεπόμενης ως επιβλητέας ποινής και της τελικά επιβληθείσας.

Το Δικαστήριο παρατήρησε επίσης (σκέψη 94) ότι, παρόλο που το Εφετείο έκρινε, ότι το παράπτωμα που τέλεσε ο αστυνομικός Σ.Ε. είχε ιδιαίτερη ηθική απαξία για τον «*νομικό πολιτισμό και την προσωπικότητα*» των πολιτικώς εναγόντων, εντούτοις μετέτρεψε την επιβληθείσα ποινή σε πρόστιμο των 5 ευρώ ανά ημέρα φυλάκισης, την στιγμή που το ανώτατο προβλεπόμενο ποσό από τις διατάξεις του εσωτερικού δικαίου είναι αυτό των 100 ευρώ ανά ημέρα φυλάκισης.

Κατά την άποψη του Δικαστηρίου (σκέψη 95), μία τέτοια ποινή δεν θα μπορούσε, ούτε να θεωρηθεί ως κατάλληλη να αποτρέψει τον δράστη των γεγονότων ή άλλους κρατικούς λειτουργούς να τελέσουν παρόμοια παραπτώματα, ούτε να θεωρηθεί ως δίκαιη από τα θύματα. Αυτή η άποψη ενισχύεται και από το ότι οι διωκόμενες πράξεις εν προκειμένω χαρακτηρίστηκαν ως βασανιστήριο. Όμως, ο στόχος των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου, που τιμωρούν τα βασανιστήρια, που επιβλήθηκαν από κρατικούς λειτουργούς, είναι να επιτρέψουν την αληθινή προστασία των προσώπων, ιδιαίτερα όταν οι ενδιαφερόμενοι υπόκεινται, όπως συνέβη στην περίπτωση των προσφευγόντων, στον έλεγχο της αστυνομίας και να περιέχουν αποτελεσματικά μέτρα για να τιμωρηθούν και να εμποδιστούν οι κρατικοί λειτουργοί από το να τελούν πράξεις άσχημης μεταχείρισης (βλέπε, *mutatis mutandis*, αποφάσεις: *Ciğerhun Öner κατά Τουρκίας* (υπ' αριθ. 2) της 23^{ης} Νοεμβρίου 2010, § 100, αριθ. προσφυγής 2858/07, *Zeynep Özcan*, που προαναφέρθηκε, § 43, και *Abdülşamet Yaman κατά Τουρκίας*, της 2^{ας} Νοεμβρίου 2004, § 55, αριθ. προσφυγής 32446/96).

Συνακόλουθα, το Δικαστήριο εκτίμησε (σκέψη 96) ότι η επιείκεια της επιβληθείσας ποινής στον υπαίτιο αστυνομικό είναι πρόδηλα δυσανάλογη σε σχέση με την βαρύτητα της μεταχείρισης που υπέστησαν οι προσφεύγοντες (βλ. αποφάσεις

Zontul κατά Ελλάδας, της 17^{ης} Ιανουαρίου 2012, § 108, αριθ. προσφυγής 12294/07, Ali & Ayşe Duran κατά Τουρκίας, της 8^{ης} Απριλίου 2008, § 54, αριθ. προσφυγής 42942/02, Atalay κατά Τουρκίας, της 18^{ης} Σεπτεμβρίου 2008, § 44, αριθ. προσφυγής 1249/03, και *mutatis mutandis*, Derman, που προαναφέρθηκε, § 28).

Το Δικαστήριο επισήμανε στη συνέχεια (σκέψη 97) ότι οι δύο διαδικασίες (διοικητική και ποινική) κατέληξαν σε συμπεράσματα εντελώς διαφορετικά και ότι ο υπαίτιος αστυνομικός δεν υπέστη ποτέ τις συνέπειες των πράξεών του ως αστυνομικός, εφόσον αποχώρησε από την Υπηρεσία με δική του πρωτοβουλία. Στην πραγματικότητα, υπηρέτησε στην αστυνομία για οκτώ έτη μετά τα εν λόγω γεγονότα, χωρίς να υποστεί τις συνέπειες των πράξεών του. Επιπλέον, αποχωρώντας από την Υπηρεσία, έλαβε και προαγωγή, με όλες τις ηθικές και οικονομικές συνέπειες που αυτή συνεπάγεται. Σε αυτό το πλαίσιο, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η έλλειψη αυστηρότητας στην εφαρμογή του ποινικού και πειθαρχικού συστήματος, όπως εν προκειμένω, δεν αποτρέπει τις δυνάμεις ασφαλείας, να μην διαπράττουν έκνομες πράξεις, παρόμοιες με αυτές που κατήγγειλαν οι προσφεύγοντες (βλ. υπό αυτή την έννοια, αποφάσεις: Zeynep Özcan, που προαναφέρθηκε, § 45, Okkali, που προαναφέρθηκε, §§ 76 & 78 και *mutatis mutandis*, Abdülsamet Yaman, που προαναφέρθηκε, § 55).

Το Δικαστήριο εκτίμησε, κατά συνέπεια (σκέψη 99) ότι το ποινικό και πειθαρχικό σύστημα, όπως αυτό εφαρμόσθηκε εν προκειμένω, αποδείχθηκε ότι απέχει πολύ από το να είναι προσηκόντως αυστηρό και δεν ήταν ικανό να ασκήσει την προσήκουσα αποτρεπτική επιρροή, ώστε να εξασφαλίσει την αποτελεσματική πρόληψη έκνομων πράξεων, όπως αυτές που κατήγγειλαν οι προσφεύγοντες. Υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες της υπόθεσης, το Δικαστήριο κατέληξε, επίσης, στο συμπέρασμα ότι η έκβαση των επίδικων διαδικασιών κατά του αστυνομικού δεν προσέφερε την δέουσα επανόρθωση για το πλήγμα που προκλήθηκε στην αξία, στην οποία είναι αφιερωμένο το άρθρο 3 της Σύμβασης (απόφαση Zeynep Özcan, που προαναφέρθηκε, § 45). Ως εκ τούτου, αποφάνθηκε ότι υπήρξε παραβίαση του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 3 της Σύμβασης.

Η ελευθερία έκφρασης στον δημόσιο βιο (άρθρο 10 Ε.Σ.Δ.Α.)

Αικατερίνη Μαγριππή, Δικαστική Πληρεξούσια Α' Ν.Σ.Κ. –
Διδάκτωρ Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Εισαγωγή

Η ελευθερία της έκφρασης αποτελεί αδιαμφισβήτητα θεμέλιο της δημοκρατίας. Πρόκειται για ανθρώπινο δικαίωμα που κατοχυρώνεται, ιδίως, από:

- εθνικά συντάγματα (βλ. άρθρο 14 ελληνικού Συντάγματος – δικαίωμα έκφρασης και ελευθερία τύπου),
- τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (βλ. άρθρο 11 – δικαίωμα ελευθερίας γνώμης και ανταλλαγής πληροφοριών και ιδεών, ελευθερία ΜΜΕ)
- διεθνείς συμβάσεις προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων (βλ. άρθρο 19 Οικουμενικής Διακήρυξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, άρθρο 10 Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου «ΕΣΔΑ», άρθρο 19 Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα κ.λπ.).

Το κράτος υπέχει **θετική υποχρέωση** προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης, όπως π.χ. να προστατεύει τους δημοσιογράφους όταν απειλούνται κατά τη διατύπωση της άποψής τους (βλ. απόφαση Ε.Δ.Δ.Α., Özgür Gündem κατά Τουρκίας § 43 και παράδειγμα προστασίας περιοδικού Charlie Hebdo από γαλλική αστυνομία για την αποτροπή τρομοκρατικής επίθεσης).

Ωστόσο η ελευθερία έκφρασης δεν ανήκει στον λεγόμενο «σκληρό πυρήνα» των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Άρα, μπορεί να υπόκειται θεμιτά σε περιορισμούς υπό προϋποθέσεις.

Άρθρο 10 Ε.Σ.Δ.Α.

1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν γνώμης ως και την ελευθερίαν λήψεως ή

μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων. Το παρόν άρθρον δεν κωλύει τα Κράτη από του να υποβάλωσι τας επιχειρήσεις ραδιοφωνίας, κινηματογράφου ή τηλεοράσεως εις κανονισμούς εκδόσεως αδειών λειτουργίας.

2. Η άσκησις των ελευθεριών τούτων, συνεπαγομένων καθήκοντα και ευθύνας δύναται να υπαχθή εις ωρισμένας διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή κυρώσεις, προβλεπομένους υπό του νόμου και αποτελούντας αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία δια την εθνικήν ασφάλειαν, την εδαφικήν ακεραιότητα ή δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων των τρίτων, την παρεμπόδισιν της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή την διασφάλισιν του κύρους και αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας.

Τι εμπίπτει στην προστασία;

- Ελευθερία λόγου, γνώμης, λήψης/μετάδοσης πληροφοριών, ιδεών κ.λπ.
- Τύπος-δημοσιογράφοι και ΜΜΕ (συμπερ. χορήγησης τηλεοπτικών αδειών, επιβολής προστίμων ΕΣΡ).
- Δημόσιος διάλογος: Πολιτικός λόγος, Τέχνη, Εμπορική διαφήμιση

Διευκρίνιση: με τον γενικό όρο «*δημόσιος βίος*» στην παρούσα παρουσίαση αναφερόμαστε ευρύτερα στον δημόσιο διάλογο μεταξύ δημοσίων (πολιτικών κ.α.) προσώπων και ιδιωτών-δημοσιογράφων-δημοσίων προσώπων.

Τι δεν εμπίπτει στην προστασία;

Η ρητορική του μίσους (βλ. πρόσφατη απόφαση Ε.Δ.Δ.Α., Pastörs κατά Γερμανίας – δεν εμπίπτει στην προστασία η άρνηση του Ολοκαυτώματος, διότι προσκρούει στις αξίες της ίδιας της Ε.Σ.Δ.Α.).

Οι περιορισμοί στην ελευθερία έκφρασης είναι συμβατοί με την Ε.Σ.Δ.Α., όταν:

- προβλέπονται από το **νόμο** (δλδ. έχουν θεσμοθετηθεί από την Πολιτεία)
- απολύτως αναγκαία παρέμβαση σε μια δημοκρατική κοινωνία, **επιτακτική κοινωνική ανάγκη**.
- οι κυρώσεις να είναι **αναλογικές** (ύψος προστίμου/αποζημίωσης, είδος και βαρύτητα ποινής)
[βλ. αποφάσεις Savenko (Lomonov) κατά Ρωσίας της 26-11-2019 § 22-30, Pais Pires de Lima κατά Πορτογαλίας της 12-2-2019 § 66-67].

Το Ε.Δ.Δ.Α. διαπιστώνει παραβίαση:

- Αφού εκτιμήσει **συνολικά** την κάθε περίπτωση (ύψος, τρόπος παρουσίασης, περιεχόμενο, κύρωση, ποινή), ιδίως ως προς την ύπαρξη επιτακτικής ανάγκης δημοσίου συμφέροντος και την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας (βλ. απόφαση Bédard κατά Ελβετίας της 29-3-2016 § 48).
- Όταν έχει διαταραχθεί η **δίκαιη ισορροπία** ('fair balance') μεταξύ σκοπού προάσπισης επιτακτικού δημοσίου συμφέροντος και της ελευθερίας έκφρασης του συγκεκριμένου προσώπου (βλ. απόφαση Magyar Jeti ZRT κατά Ουγγαρίας της 4-12-2018 § 65).

Ειδικά στην περίπτωση δημοσιευμάτων/δημόσιας κριτικής, το Ε.Δ.Δ.Α.:

- Διακρίνει μεταξύ **γεγονότων** (επιδέχονται απόδειξης) και **αξιολογικών κρίσεων** (δεν επιδέχονται απόδειξης, όπως η αναφορά δημοσιογράφου σε Έλληνα ανακριτή ως «καραγκιόζη» συνιστά αξιολογική κρίση σε υπερβολικό τόνο, βλ. απόφαση Κατράμη κατά Ελλάδας της 6-12-2007).

Ωστόσο, αυτή η διάκριση είναι **ελάχιστης σημασίας στον δημόσιο διάλογο**, όπως έχει κρίνει το Ε.Δ.Δ.Α. για την Ελλάδα (βλ. απόφαση Αθανάσιος Μακρής κατά Ελλάδας της 9-3-2017 § 35).

- Αναγνωρίζει **στενό** 'περιθώριο εκτίμησης' (narrow 'margin of appreciation') των εθνικών αρχών, όταν πρόκειται για θέμα δημοσίου ενδιαφέροντος (βλ. απόφαση Antunes Emidio & Soares Gomes da Cruz κατά Πορτογαλίας της 24-9-2019 § 40).
- Εφαρμόζει κι άλλα **κριτήρια**: πόσο γνωστό είναι το πρόσωπο που επικρίνεται, ποια η προηγούμενη συμπεριφορά του, πώς αποκτήθηκαν οι πληροφορίες, ποιες οι συνέπειες της δημοσίευσης και ποια η ποινή που επιβλήθηκε (βλ. παραπάνω αποφάσεις Savenko (Lomonov) § 22 και Antunes Emidio § 39).
- Θεωρεί αποδεκτή αποκατάσταση τη δημοσίευση απάντησης του θιγόμενου. Κατ' αρχήν αποδεκτή η ποινική κύρωση, αλλά με αυστηρή τήρηση της αρχής αναλογικότητας. Στις περισσότερες ελληνικές υποθέσεις, δεν γίνεται αποδεκτή η ποινική κύρωση, ακόμα και ως χρηματική ποινή ενός ευρώ (βλ. παραπάνω απόφαση Αθανάσιος Μακρής § 38).

Υπάρχει στην Ελλάδα ζήτημα παραβιάσεων της ελευθερίας έκφρασης;

Εάν θέταμε αυτό το γενικό ερώτημα τόσο σε έναν μέσο Έλληνα πολίτη, όσο και σε έναν μέσο δικαστή, το πιθανότερο είναι ότι θα παίρναμε μια αυθόρμητη αρνητική απάντηση. Στην Ελλάδα είναι διάχυτη στην καθημερινότητα η αίσθηση της πολυφωνίας και της ελευθερίας, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο βίο. Δεν υπάρχουν, για παράδειγμα, όπως σε άλλες χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης, δημοσιογράφοι, ακαδημαϊκοί, ακτιβιστές, μέλη μειονοτήτων κ.λπ. στη φυλακή, επειδή εξέφρασαν τις απόψεις τους, ούτε κλείνουν ΜΜΕ λόγω της ασκούμενης κριτικής.

Πράγματι, εάν ανατρέξουμε στα στατιστικά στοιχεία του Ε.Δ.Δ.Α. (https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf), θα διαπιστώσουμε ότι η Ελλάδα έχει από το 1959-2018 μόλις **15** καταδικαστικές αποφάσεις για το άρθρο 10, σε σύνολο **777** καταδικαστικών αποφάσεων όλων των κρατών μερών της Ε.Σ.Δ.Α. για το ίδιο άρθρο και σε σύνολο **894** καταδικαστικών αποφάσεων σε βάρος της Ελλάδας για οποιοδήποτε άρθρο.

Ωστόσο, σε μια δεύτερη, πιο προσεκτική ανάγνωση, ο αριθμός αυτός (ο οποίος υπερδιπλασιάζεται εάν προστεθούν οι προσφυγές που δεν κατέληξαν για άλλους λόγους σε καταδίκη ή ήδη εκκρεμούν και πρέπει να εκτιμηθεί σε σχέση με τον πληθυσμό της χώρας) δεν είναι αμελητέος. Σε κάθε περίπτωση, οπωσδήποτε **η Ελλάδα επιβαρύνεται οικονομικά** με κάθε διαπίστωση παραβίασης, διότι υποχρεώνεται να καταβάλει χιλιάδες ευρώ ως **ηθική βλάβη** του προσφεύγοντος, ενώ μπορεί να υποχρεωθεί ακόμη και στην καταβολή της **υλικής ζημίας** του (δηλαδή του ποσού που επιδικάσθηκε σε βάρος αυτού και υπέρ του αντιδίκου του από τα πολιτικά δικαστήρια) [βλ. χαρακτηριστικά απόφαση Λιοναράκης κατά Ελλάδας της 5-7-2007 § 59].

Παρά τους απόλυτους αριθμούς, στην Ελλάδα υπάρχει ζήτημα πλημμελούς προστασίας της ελευθερίας έκφρασης στον δημόσιο βίο, διότι, στην πλειοψηφία τους, οι καταδικαστικές αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α., καθώς και οι εκκρεμείς προσφυγές, αφορούν σε αποζημιώσεις που επιδικάσθηκαν, κατόπιν αγωγών, και/ή σε, έστω πολύ μικρές, ποινές που επιβλήθηκαν, κατόπιν ποινικών διώξεων, σε βάρος **δημοσιογράφων/ΜΜΕ, πολιτικών ή ιδιωτών που άσκησαν κριτική σε δημόσια πρόσωπα**.

Είναι χαρακτηριστικό ότι, αν ψάξουμε στη Wikipedia για την ελευθερία του τύπου, θα βρούμε αμέσως τα στοιχεία για το 2019 των ρεπόρτερ χωρίς σύνορα ('Reporters without borders'), στα οποία η Ελλάδα εμφανίζεται, σε μια κλίμακα από το 1 έως το 5 (όπου 1 «καλή κατάσταση» και 5 «πολύ σοβαρή κατάσταση») να βρίσκεται στην κλίμακα 3, δηλαδή ως χώρα με «αξιοσημείωτα προβλήματα» ('noticeable problems') και κατατάσσεται μόλις 65^η μεταξύ 180 κρατών (<https://rsf.org/en/ranking?#>).

Ζητήματα στην εκτέλεση των αποφάσεων του Ε.Δ.Δ.Α. σχετικά με την ελευθερία έκφρασης

Σχετικά με την εκτέλεση των αποφάσεων κατά της Ελλάδας ως προς το άρθρο 10 Ε.Σ.Δ.Α., εάν ανατρέξουμε στη σελίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης (<https://rm.coe.int/168070974c>), θα βρούμε ότι έχουν κατηγοριοποιηθεί και εκκρεμούν από το 2008 δύο groups υποθέσεων. Το ένα ([Group Vasilakis](#)) αφορά σε αποζημιώσεις που επιδικάστηκαν από πολιτικά δικαστήρια για δυσφήμιση ή εξύβριση κυρίως μέσω του τύπου. Το δεύτερο αφορά ([Group Katrami](#)) σε ποινικές καταδίκες που επιβλήθηκαν για δυσφήμιση, συκοφαντική δυσφήμιση ή εξύβριση.

Στην Ελλάδα, η διατύπωση απόψεων μπορεί να κριθεί από τα ποινικά δικαστήρια, εφόσον πληρούνται οι υποστάσεις, ότι στοιχειοθετεί τα αδικήματα της **εξύβρισης** (361 Π.Κ.), **δυσφήμισης** (362 Π.Κ.) και **συκοφαντικής δυσφήμισης** (363 Π.Κ.) και να τιμωρηθεί με ποινή φυλάκισης (με διαβαθμίσεις) ή χρηματική ποινή.

Με τον νέο ποινικό κώδικα (ν. 4619/2019) προβλέφθηκε, ως επιβαρυντική περίπτωση που επισείει βαρύτερη ποινή φυλάκισης, η τέλεση των παραπάνω αδικημάτων **δημόσια ή μέσω διαδικτύου**.

Παράλληλα, ο θιγόμενος δικαιούται να αξιώσει **αποζημίωση** με αγωγή, σύμφωνα με το άρθρο 914, σε συνδυασμό με τα άρθρα 57-59 Α.Κ.

Τα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια, καθώς και ο Άρειος Πάγος, κρίνοντας μετ' αναίρεση, εφαρμόζουν τις παραπάνω διατάξεις, χωρίς συνήθως στην αιτιολογία τους να προβαίνουν σε στάθμιση για την επίτευξη δίκαιης ισορροπίας και σε έλεγχο τήρησης της αρχής της αναλογικότητας, σύμφωνα με το άρθρο 10 Ε.Σ.Δ.Α. και τη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. (βλ. απόφαση Καψής και Δανίκας κατά Ελλάδα της 19-1-2017 § 40). Φαίνεται να αρκεί για τα εθνικά δικαστήρια ότι η επίδικη διατύπωση ήταν ικανή να προσβάλει τη φήμη του θιγόμενου και ότι ο δράστης το γνώριζε.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ελλάδα δεν θεωρείται από το Συμβούλιο της Ευρώπης ότι έχει ακόμα συμμορφωθεί με τις αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α., σύμφωνα με το άρθρο 46 της Ε.Σ.Δ.Α.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, την εμφάνιση διεθνώς της Ελλάδας σε καταλόγους κρατών με προβλήματα στην ελευθερία του τύπου και της έκφρασης.

Ποιο μπορεί να είναι το επόμενο βήμα της Ελλάδας;

Η μεταστροφή της νομολογίας του Άρειου Πάγου θα οδηγούσε στη λήξη της επιτήρησης της Ελλάδας για το άρθρο 10 της Ε.Σ.Δ.Α. και ενδεχομένως, σταδιακά, στη δημιουργία μιας νέας κουλτούρας στην κοινωνία σχετικά με την ελευθερία της έκφρασης.

Η μεταστροφή αυτή δεν μπορεί να γίνει αυτόματα, εκτός εάν υπάρξουν ριζικές νομοθετικές ρυθμίσεις που να θεσπίζουν τα κριτήρια του Ε.Δ.Δ.Α., τα οποία πρέπει οπωσδήποτε να σταθμίζονται, ώστε η επιδίκαση αποζημίωσης ή η επιβολή ποινής να αποτελεί την εξαίρεση.

Τέτοιες ρυθμίσεις δεν είναι αυτονόητο ότι μπορούν να θεσπισθούν ή ότι θα είναι αποτελεσματικές. Επίσης, δεν είναι βέβαιο ότι δεν θα οδηγούσαν σε άλλου είδους αιτιάσεις παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων (π.χ. άρθρου 6 Ε.Σ.Δ.Α., αρνησιδικία, και 8 Ε.Σ.Δ.Α., προστασία της φήμης). Σε κάθε περίπτωση, αυτές οι ρυθμίσεις απαιτούν δημόσιο διάλογο, ίσως και ευρύτερη αποδοχή, προκειμένου να μην βρεθούν σε αντίθεση με το κοινό περί δικαίου αίσθημα.

Ωστόσο, για τους ίδιους λόγους, φαίνεται μέχρι στιγμής να καθυστερεί η ουσιαστική «αφομοίωση» από τα εθνικά δικαστήρια της νομολογίας του Ε.Δ.Δ.Α. ως προς το άρθρο 10 Ε.Σ.Δ.Α. Το Ε.Δ.Δ.Α. είναι ένα διεθνές δικαστήριο που λειτουργεί σε παράλληλη/διεθνή έννομη τάξη, διαπιστώνει 'λάθη' των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων, τα οποία εν συνεχεία η Επιτροπή Υπουργών -ένα πολιτικό όργανο διεθνούς οργανισμού- αναμένει να

‘διορθωθούν’ σε εθνικό επίπεδο. Επομένως, εφόσον ο εθνικός δικαστής έχει τον τελευταίο λόγο, θα ήταν επωφελής ένας ‘διάλογος’ μεταξύ Ε.Δ.Δ.Α. και δικαστηρίων, έστω μέσω της νομολογίας τους. Οποσδήποτε χρειάζεται, επίσης, γόνιμος διάλογος μεταξύ της Πολιτείας και της κοινωνίας (συμπεριλαμβ. ενώσεων δημοσιογράφων, δικηγορικών συλλόγων κ.λπ.).

Το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους μεταφράζει τις αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α., τις αναρτά στην ιστοσελίδα του (www.nsk.gov.gr), διαχέει τις σχετικές αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α. και τα έγγραφα του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, με σκοπό την περαιτέρω προώθησή τους στον Άρειο Πάγο, την Εισαγγελία του Αρείου Πάγου και τα δικαστήρια της χώρας.

Όλοι αντιλαμβανόμαστε ότι η εικόνα της Ελλάδας σχετικά με την ελευθερία της έκφρασης –τόσο ουσιαστικά, όσο και σε επίπεδο εντυπώσεων- χρειάζεται να αναστραφεί και να ενισχυθεί το διεθνές κύρος της στον τομέα αυτό. Λαμβάνοντας αυτό υπόψη, η σημερινή ενημέρωση των λειτουργών Ν.Σ.Κ. για το ζήτημα εκκινεί έναν διάλογο μέσα στους κόλπους του Ν.Σ.Κ., ο οποίος, εφόσον επεκταθεί και εκτός Ν.Σ.Κ., μπορεί να δημιουργήσει μια νέα δυναμική στη δικαιοσύνη και την κοινωνία.

Ποιο θα είναι το επόμενο βήμα της Ελλάδας; Αναμένεται να το δούμε. Πάντως η Ελλάδα, όπως και τα άλλα κράτη, οποσδήποτε καλείται να επιτύχει δύσκολες ισορροπίες, διότι βρισκόμαστε μπροστά σε σύγχρονες σοβαρές προκλήσεις, όπως ο εξτρεμισμός, η ρητορική μίσους και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Χρήσιμα links:

✚ *Ε.Δ.Δ.Α. & Αναζήτηση αποφάσεων Ε.Δ.Δ.Α.:*

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

<http://nsk.gov.gr/web/nsk/anazitisi-apophaseon>

[https://hudoc.echr.coe.int/eng - {"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng - {)

✚ *Press country profile: Greece*

https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Greece_ENG.pdf

✚ *Συμβούλιο της Ευρώπης – Ελευθερία Έκφρασης:*

<https://www.coe.int/en/web/freedom-expression>

✚ *Συμβούλιο της Ευρώπης - Υπηρεσία Εκτέλεσης Αποφάσεων Ε.Δ.Δ.Α.:*

<https://www.coe.int/en/web/execution>

✚ *Ενδεικτικά για το άρθρο 10 Ε.Σ.Δ.Α.:*

<https://rm.coe.int/handbook-freedom-of-expression-eng/1680732814>

[https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-18\(2007\).pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-18(2007).pdf)

Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΕΔΔΑ

Στο πλαίσιο του Συστήματος που καθιερώνει η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), η εκτέλεση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για την εφαρμογή της Σύμβασης σε εθνικό επίπεδο και την τήρηση από τα κράτη μέλη σε αυτήν, των υποχρεώσεων που ανέλαβαν με την υπογραφή της. Για τον λόγο αυτό, όχι μόνο η ίδια η ΕΣΔΑ, στο άρθρο 46, ορίζει ρητά ότι τα υψηλά συμβαλλόμενα μέρη οφείλουν να συμμορφώνονται με τις αποφάσεις του Δικαστηρίου στις οποίες ήταν διάδικοι, αλλά με το ζήτημα της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ έχουν ασχοληθεί όλες οι Σύνοδοι Υψηλού Επιπέδου του Συμβουλίου της Ευρώπης, από το 2010 μέχρι και το 2018, με μία μάλιστα, εκείνη του 2015 στις Βρυξέλλες, να έχει, ως κύριο αντικείμενο, την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ για την εφαρμογή της Σύμβασης από τα κράτη μέλη, αλλά και τις υποχρεώσεις που απορρέουν στο πλαίσιο αυτό για το ίδιο το Δικαστήριο, και για την Ε.Υ. του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά. Είπα ήδη, ότι η εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ προβλέπεται στην ίδια την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η συμμόρφωση επομένως με τις αποφάσεις του Δικαστηρίου είναι, καταρχάς, συμβατική υποχρέωση, μία διεθνής συμβατική υποχρέωση, την οποία αναλαμβάνουν τα συμβαλλόμενα κράτη με την υπογραφή της ΕΣΔΑ, με την προσχώρησή τους στη Σύμβαση όπως συνηθίζουμε να λέμε. Και, ως γνωστόν, *pacta sunt servanda*.

Η συμμόρφωση αυτή δεν αφήνεται στην τύχη, ούτε βέβαια μόνο στην καλή θέληση των μερών. Η ίδια η ΕΣΔΑ ορίζει, στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 46, ότι η συμμόρφωση των συμβαλλομένων κρατών με τις αποφάσεις του Δικαστηρίου που τους αφορούν, επιτηρείται από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, στην οποία και διαβιβάζονται όλες οι αποφάσεις του Δικαστηρίου από αυτό το ίδιο, αμέσως μόλις τελεσιδικήσουν. Η Επιτροπή Υπουργών, το καταστατικό και κορυφαίο αυτό όργανο του Συμβουλίου της

Ευρώπης, το οποίο αποτελείται από τους Υπουργούς Εξωτερικών των 47 κρατών μερών στην ΕΣΔΑ, έχει, από την ίδια τη Σύμβαση, σημαντικές εξουσίες για την άσκηση της αρμοδιότητάς της αυτής, η οποία, σημειωτέον, θεωρείται μία από τις σημαντικότερες, αν όχι η σημαντικότερη. Γι' αυτό και την ασκεί στο πλαίσιο ειδικής συνεδρίασης, που ονομάζεται Συνεδρίαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, και γίνεται τέσσερις φορές το χρόνο: το Μάρτιο, τον Ιούνιο, το Σεπτέμβριο και το Δεκέμβριο. Στην άσκηση της αρμοδιότητάς της αυτής, η Ε.Υ. επικουρείται από τη Γραμματεία του Συμβουλίου της Ευρώπης και συγκεκριμένα από την Υπηρεσία Εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Στην πραγματικότητα, η Υπηρεσία αυτή είναι που κάνει όλη τη δουλειά ή σχεδόν όλη.

Η μη συμμόρφωση με τις αποφάσεις του Δικαστηρίου έχει αρκετά σοβαρές συνέπειες για το εγκαλούμενο κράτος, κυρίως σε διπλωματικό και πολιτικό επίπεδο, όπως η έκδοση ενός επικριτικού ψηφίσματος από την Επιτροπή Υπουργών, που ονομάζεται Interim Resolution. Η ίδια η Επιτροπή Υπουργών πάλι, όταν διαπιστώσει ότι το εγκαλούμενο κράτος έχει λάβει όλα τα ενδεικνυόμενα, σύμφωνα με τη Σύμβαση μέτρα, για τη συμμόρφωση με την καταδικαστική απόφαση του Δικαστηρίου, τερματίζει την επιτήρησή της στην υπόθεση αυτή, εκδίδοντας μία απόφαση που ονομάζεται Τελικό Ψήφισμα (Final Resolution).

Το τριμερές αυτό ελεγκτικό σύστημα, που καθιερώνει η ΕΣΔΑ, δηλαδή Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, συμβαλλόμενα κράτη και Επιτροπή Υπουργών, όπου το κάθε κράτος μέρος στη Σύμβαση είναι ταυτόχρονα, και ανάλογα με την περίπτωση, και ελεγκτής και ελεγχόμενος, είναι μοναδικό παγκοσμίως και διασφαλίζει, πράγματι, την εκτέλεση των αποφάσεων του Δικαστηρίου, οι οποίες διαφορετικά θα παρέμεναν κενό γράμμα. Άλλωστε, στο χώρο του διεθνούς δικαίου είναι γνωστό ότι, το μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν όλα σχεδόν τα διεθνή δικαστήρια, όπως και άλλα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, (π.χ. Επιτροπές ΟΗΕ), είναι η αδυναμία εκτέλεσης των αποφάσεών τους.

Ποιες είναι τώρα οι υποχρεώσεις που έχει το εγκαλούμενο κράτος, κάθε φορά που τελεσιδικεί μία απόφαση του ΕΔΔΑ, η οποία διαπιστώνει σε βάρος του μία ή περισσότερες παραβιάσεις της Σύμβασης;

Μετά από κάθε τελεσίδικη απόφαση λοιπόν, η χώρα πρέπει να λάβει ατομικά και γενικά μέτρα συμμόρφωσης. Τα ατομικά αφορούν τον ίδιο τον προσφεύγοντα, ως προς τον οποίον θα πρέπει να θεραπευτούν οι συνέπειες της παραβίασης της ΕΣΔΑ που διαπίστωσε το Δικαστήριο και, ει δυνατόν, να βρεθεί αυτός στην κατάσταση που θα ήταν εάν δεν είχε μεσολαβήσει η παραβίαση. Επειδή αυτό το τελευταίο δεν είναι πάντοτε εφικτό, σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις το Δικαστήριο επιδικάζει στον προσφεύγοντα δίκαιη ικανοποίηση, για την ηθική βλάβη που υπέστη εξαιτίας της παραβίασης και, εφόσον συντρέχει περίπτωση, αποζημίωση για την τυχόν υλική ζημία που υπέστη. Στην έννοια της δίκαιης ικανοποίησης συμπεριλαμβάνεται και ένα ποσό για τις δαπάνες, στις οποίες υποβλήθηκε ο προσφεύγων προκειμένου να φέρει την υπόθεσή του στο ΕΔΔΑ. Η καταβολή της δίκαιης ικανοποίησης είναι η πρώτη, αδιαπραγμάτευτη και δίχως όρους υποχρέωση προς τον προσφεύγοντα στο πλαίσιο της εκτέλεσης της απόφασης του Δικαστηρίου. Το ποσό της δίκαιης ικανοποίησης στο σύνολό της, δηλαδή και της δικαστικής δαπάνης συμπεριλαμβανομένης, είναι ακατάσχετο, πρέπει δε αυτή να καταβάλλεται στον προσφεύγοντα μέσα σε τρεις μήνες από την τελεσίδικια της απόφασης, σε περίπτωση δε που η καταβολή αυτή είναι εκπρόθεσμα, το κράτος υποχρεούται στην καταβολή τόκων υπερημερίας. Η πληρωμή της δίκαιης ικανοποίησης επιτηρείται, επίσης, από την Ε.Υ.

Άλλα ατομικά μέτρα εκτέλεσης τώρα, πέραν της πληρωμής της δίκαιης ικανοποίησης, μπορεί να είναι η εκτέλεση της εθνικής δικαστικής απόφασης που παραμένει ανεκτέλεστη ή έχει εκτελεστεί εν μέρει— όπως π.χ. η άρση της ρυμοτομικής απαλλοτρίωσης και η τροποποίηση του ρυμοτομικού σχεδίου ή η επανάληψη της δικαστικής διαδικασίας στο πλαίσιο της οποίας διαπιστώθηκε η παραβίαση της ΕΣΔΑ. Στην Ελλάδα, όπως ίσως θα γνωρίζετε, έχουμε ήδη θεσπίσει τέτοια επανάληψη της δίκης στις ποινικές διαδικασίες, πρόκειται για το άρθρο 525 παρ. 1 περ. 6' του ΚΠΔΙΚ, στις διοικητικές διαφορές ουσίας (άρθρο 105 Α' ΚΔΔΙΚ) και στις ακυρωτικές διαφορές (άρθρο 69 Α' π.δ.18/1989). Για τις πολιτικές δίκες δεν έχουμε προχωρήσει ακόμα σε κάτι ανάλογο - εδώ το ζήτημα είναι πιο περίπλοκο δεδομένου ότι μπορεί ενδεχομένως να θιγούν δικαιώματα

τρίτων – με εξαίρεση την εκούσια δικαιοδοσία, όπου έχουμε την πρόσφατα τροποποιημένη διάταξη του άρθρου 758 ΚΠολΔΙΚ.

Όσον αφορά, τώρα, τα γενικά μέτρα συμμόρφωσης, αυτά περιλαμβάνουν κάθε μέτρο που σκοπό έχει τη θεραπεία της κατάστασης εκείνης που αποτέλεσε τη γενεσιουργό αιτία της παραβίασης, και έχουν, ως στόχο, την αποφυγή συναφών παραβιάσεων στο μέλλον. Αυτά είναι συνήθως και τα πιο δύσκολα δεδομένου ότι, πολλές φορές, απαιτούν τη λήψη δραστικών πρωτοβουλιών εκ μέρους των αρχών της χώρας, όπως νομοθετική μεταρρύθμιση ή αλλαγή της διοικητικής πρακτικής ή – και εδώ είναι που αρχίζουν τα δύσκολα – αλλαγή της νομολογίας ενός από τα ανώτατα δικαστήρια της χώρας. Βέβαια, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, που συναντάμε μεγάλη δυσκολία στη θεραπεία της παραβίασης και σε ατομικό επίπεδο.

Σύμφωνα με τους Κανόνες της Ε.Υ. για την επιτήρηση της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, το αργότερο μέσα σε 6 μήνες από την τελεσιδικία της απόφασης του Δικαστηρίου σε μία συγκεκριμένη υπόθεση, το εγκαλούμενο Κράτος θα πρέπει να ενημερώσει την Ε.Υ. για τα μέτρα που σκοπεύει να λάβει, ατομικά και γενικά, προκειμένου να συμμορφωθεί με αυτήν. Πρέπει δηλαδή να στείλει στην Ε.Υ. ένα «Σχέδιο Δράσης» (Action Plan). Στην περίπτωση δε που η χώρα έχει λάβει ήδη μέτρα, τα οποία κατά την άποψη των αρμόδιων εθνικών αρχών είναι ικανοποιητικά και μπορούν να θεραπεύσουν τις παραβιάσεις που διαπίστωσε το Δικαστήριο, ενημερώνει την Ε.Υ. για τα μέτρα αυτά, συντάσσοντας μία «Έκθεση Δράσης» (Action Report), με την οποία ζητάει τον τερματισμό της επιτήρησης. Σε πολλές περιπτώσεις, συνήθως στις πιο περίπλοκες υποθέσεις, η ενημέρωση αυτή προς την Ε.Υ. επικαιροποιείται σε τακτά χρονικά διαστήματα, την επικαιροποίηση δε αυτή την κάνει πάλι το ΝΣΚ. Τόσο η αρχική υποβολή όσο και αυτές που γίνονται στη συνέχεια, κατά την εξέλιξη της επιτήρησης, έχουν τις περισσότερες φορές συγκεκριμένες προθεσμίες για την υποβολή τους η δε μη υποβολή ή η εκπρόθεσμη υποβολή επιφέρουν συνέπειες. Η αξιολόγηση αυτών των ενημερώσεων, γίνεται από την Ε.Υ. με τη βοήθεια της Γραμματείας, και συγκεκριμένα της Υπηρεσίας Εκτέλεσης Αποφάσεων του ΕΔΔΑ,

η οποία συνεργάζεται στενά με το εγκαλούμενο κράτος, προσφέροντας καθοδήγηση και know how.

Η πρακτική της παρουσίασης από τα κράτη μέρη των Action Plans και των Action Reports έχει καθιερωθεί στο πλαίσιο της Αρχής της Επικουρικότητας (Subsidiarity), η οποία διέπει ολόκληρη τη λειτουργία της ΕΣΔΑ. Στο πλαίσιο της Αρχής αυτής, τα κράτη μέλη έχουν την πρωτοβουλία για την εφαρμογή της Σύμβασης και, επομένως, την πρωτοβουλία για την επιλογή των μέσων και του τρόπου θεραπείας των παραβιάσεων που διαπίστωσε η απόφαση του ΕΔΔΑ, δηλαδή του τρόπου συμμόρφωσής τους με αυτήν. Γίνεται τώρα κατανοητό για ποιον λόγο λέμε ότι η εκτέλεση των αποφάσεων του Δικαστηρίου είναι στενά συνδεδεμένη με τον αριθμό των προσφυγών που ασκούνται κατά μίας χώρας και τον αριθμό των καταδικαστικών αποφάσεων του Δικαστηρίου σε βάρος της. Όσο οι εθνικές αρχές δεν εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από τη Σύμβαση και δεν συμμορφώνονται ή συμμορφώνονται ατελώς με το περιεχόμενο των αποφάσεων του Δικαστηρίου, τόσο οι παραβιάσεις της Σύμβασης συνεχίζονται με αποτέλεσμα την κατάθεση νέων προσφυγών. Πάρτε για παράδειγμα την υπέρβαση του εύλογου χρόνου της δίκης, που ταλαιπωρούσε τόσα χρόνια τη χώρα μας. Όσο δεν παίρναμε διορθωτικά μέτρα και, κυρίως, δεν θεσπίζαμε εθνικό ένδικο βοήθημα, για να ελέγχεται η παραβίαση αυτή στην Ελλάδα και όχι στο ΕΔΔΑ, κατακλυζόμαστε από προσφυγές και, κατ' επακόλουθο, καταδικαστικές αποφάσεις.

Ποιος είναι τώρα ο ρόλος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους σε όλη αυτή τη διαδικασία της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ ; Το ΝΣΚ έχει έναν πολύ σημαντικό ρόλο, αφού, όπως θα γνωρίζετε, ο Πρόεδρός του είναι ο Agent, δηλαδή ο εκπρόσωπος της Κυβέρνησης στο Δικαστήριο. Εκείνο όμως που ίσως δεν γνωρίζουν πολλοί, είναι ότι ο Agent, έχει ένα διπλό ρόλο. Απέναντι στα όργανα του ΣοΕ εκπροσωπεί τις εθνικές αρχές, παρουσιάζει στο Δικαστήριο, κυρίως, αλλά και στην Ε.Υ. στη συνέχεια, τις εθνικές θέσεις, την εθνική νομοθεσία και τη νομολογία των εθνικών δικαστηρίων, προκειμένου να θεμελιώσει και να εξηγήσει το γιατί αυτές είναι σύμφωνες με την ΕΣΔΑ και εναρμονισμένες με τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Στην Ε.Υ., προσπαθεί να καταδείξει

ότι έχουν ληφθεί όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα για τη θεραπεία μίας παραβίασης. Μετά την έκδοση της απόφασης του Δικαστηρίου όμως, ο Agent γίνεται κατά κάποιον τρόπο ο εκπρόσωπός του, στη χώρα του. Έτσι, είναι εκείνος που αναλαμβάνει να παρουσιάσει στις εθνικές Αρχές – της Βουλής και των εθνικών δικαστηρίων συμπεριλαμβανομένων - τα ζητήματα που τίθενται με τις αποφάσεις του Δικαστηρίου, αναλαμβάνει δε πρωτοβουλίες και συντονιστικό ρόλο για την εκτέλεση των αποφάσεων αυτών.

Εμείς εδώ στο ΝΣΚ λοιπόν, μόλις τελεσιδικήσει μία απόφαση του ΕΔΔΑ επιμελούμαστε τη μετάφρασή της από τη Μεταφραστική Υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών και στη συνέχεια την αναρτούμε στο site του ΝΣΚ, στο αντίστοιχο πεδίο, που φαντάζομαι ότι το γνωρίζετε. Αυτό είναι το πρώτο βήμα στο πλαίσιο λήψης γενικών μέτρων συμμόρφωσης, είναι η περίφημη διάχυση της απόφασης, προκειμένου να ενημερωθούν οι αμέσως και εμμέσως ενδιαφερόμενοι και να αποφευχθούν παρόμοιες παραβιάσεις στο μέλλον. Στο ίδιο πλαίσιο των γενικών μέτρων εκτέλεσης και της διάχυσης της απόφασης, αυτή αποστέλλεται μεταφρασμένη στις αρμόδιες εθνικές Αρχές, είτε αυτές είναι υπηρεσίες της Διοίκησης είτε τα Δικαστήρια ή ακόμα και η Βουλή, μαζί με έγγραφο που υπογράφει ο Πρόεδρος του ΝΣΚ, ως Agent της Κυβέρνησης. Στο έγγραφο αυτό εκτίθενται οι παραβιάσεις που διαπίστωσε το Δικαστήριο και η αιτία τους, ζητείται δε από τους αρμόδιους, κατά περίπτωση, η λήψη ατομικών και γενικών μέτρων συμμόρφωσης, προκειμένου να μην επαναληφθεί η παραβίαση. Πολλές φορές, όπου αυτό κρίνεται σκόπιμο, ο Agent κάνει μία πρώτη εκτίμηση για τα ενδεικνυόμενα μέτρα εκτέλεσης. Η διάχυση της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ είναι, ίσως, το πιο σημαντικό από τα γενικά μέτρα εκτέλεσης. Το Συμβούλιο της Ευρώπης δίνει ιδιαίτερη σημασία σε αυτήν, τονίζοντας τη σημασία της για την ορθή εφαρμογή της Σύμβασης από τις εθνικές αρχές.

Το ΝΣΚ επίσης, συντάσσει τα Action Plans και τα Action Reports για την Επιτροπή Υπουργών, καθώς και τις επικαιροποιήσεις αυτών, με βάση τις πληροφορίες και τα στοιχεία τα οποία ζητά και παίρνει από τις αρμόδιες Αρχές, αλλά και της συνεργασίας που έχει με αυτές και την Υπηρεσία Εκτέλεσης Αποφάσεων του ΕΔΔΑ, όπως έχουμε ήδη πει.

Στο πλαίσιο των ατομικών μέτρων συμμόρφωσης τώρα, αναζητούμε, καταρχάς, τον δικαιούχο της δίκαιης ικανοποίησης και φροντίζουμε για την πληρωμή του, εντός του τριμήνου από την τελεσιδικία της απόφασης.

Ας δούμε τώρα, πολύ γρήγορα, ποιες είναι οι εκκρεμότητες της χώρας μας, όσον αφορά την εκτέλεση των αποφάσεων που έχουν εκδοθεί σε βάρος της :

Αυτή τη στιγμή που μιλάμε, η Ε.Υ. επιτηρεί 200 ελληνικές υποθέσεις. Από τις 200 αποφάσεις, οι περισσότερες αφορούν επαναλαμβανόμενες παραβιάσεις, δηλαδή την ίδια παραβίαση, π.χ. συνθήκες κράτησης. Οι 40 μόνο από αυτές τις αποφάσεις, διαπιστώνουν μία πρωτότυπη, διαφορετική, παραβίαση της Σύμβασης. Πρέπει να σας πω ότι και τα δύο αυτά νούμερα δεν είναι αισιόδοξα, για τα δεδομένα του και τα standards του Συμβουλίου της Ευρώπης. Εκείνο που έχει σημασία επίσης, είναι το γεγονός ότι, 28 από αυτές τις 40 αποφάσεις, δηλαδή πάνω από τις μισές, εκκρεμούν στην Ε.Υ περισσότερο από πέντε χρόνια.

Ποιές είναι τώρα οι σημαντικότερες παραβιάσεις, για τις οποίες επιτηρείται η χώρα μας από την Ε.Υ. ; Ήδη σας ανέφερα τρεις κατηγορίες υποθέσεων : 1) τις συνθήκες κράτησης σε σωφρονιστικά καταστήματα, αστυνομικά κρατητήρια και προαναχωρησιακά κέντρα, 2) τη μη συμμόρφωση με τις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων και 3) την παραβίαση της ελευθερίας της έκφρασης. 4) Μια τέταρτη κατηγορία είναι η άσκηση βίας εκ μέρους των σωμάτων ασφαλείας σε πρόσωπα που βρίσκονται κάτω από τον έλεγχό τους και η μη αποτελεσματική διερεύνηση αυτής από τις ελληνικές αρχές – η σειρά με την οποία αναφέρω τις κατηγορίες αυτές των υποθέσεων είναι εντελώς τυχαία και δεν αντιστοιχεί σε κάποια ιεράρχηση από μέρους μου - . 5) Έχουμε επίσης τα ζητήματα των αιτούντων άσυλο, όπως οι συνθήκες υποδοχής και διαβίωσής τους, η διαδικασία του ασύλου και οι συνθήκες κράτησής τους, με ιδιαίτερη έμφαση στα ευάλωτα άτομα και στους ασυνόδευτους ανήλικους. 6) Η παραβίαση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι λόγω της άρνησης εγγραφής ή της ανάκλησης της άδειας λειτουργίας σωματείων της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη, καθώς και ενός υπό ίδρυση σωματείου στη Δυτική Μακεδονία. 7) Η αναποτελεσματική διερεύνηση από την αστυνομία εγκλημάτων με ρατσιστικά κίνητρα (hate crime -

- υποθέσεις Sakir και Gjikonđi) και, τέλος, 8) Η γνωστή υπόθεση της «Μανωλάδας» που αφορά σε εμπορία ανθρώπων και συγκεκριμένα εργατών γης.

Αυτά προς το παρόν, σαν μία πρώτη προσέγγιση στο ζήτημα της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Για περισσότερες και πιο λεπτομερείς πληροφορίες, σας παραπέμπω στο site της Υπηρεσίας εκτέλεσης Αποφάσεων του ΕΔΔΑ (www.coe.int/en/web/execution) όπου είναι αναρτημένο και ένα πολύ κατατοπιστικό βιντεάκι με όλα αυτά που σας είπα.

**Πρόγραμμα σεμιναρίων και διαλέξεων ΝΣΚ για το δικαστικό έτος
2019-2020 - 04/12/2019**

**Θέμα: «Εθνικά ένδικα βοηθήματα σε εκτέλεση
αποφάσεων του Ε.Δ.Δ.Α.»**

**Ζαχαρούλας Χατζηπαύλου
Δικαστικής Πληρεξούσιας Α΄ ΝΣΚ
(Γραφείο Νομικού Συμβούλου στο Υπουργείο Εξωτερικών)**

.....

**Πρώτο Μέρος: Η υποχρέωση θέσπισης εθνικών ενδίκων βοηθημάτων
κατά την ΕΣΔΑ**

Το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ καθιερώνει το δικαίωμα πραγματικής, ή ακριβέστερα αποτελεσματικής, προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής για οποιονδήποτε διαθέτει μία «υπερασπίσιμη αξίωση» σχετικά με την παραβίαση ενός δικαιώματός του ή μιας ελευθερίας του, που προστατεύεται από τη Σύμβαση¹.

Το ανωτέρω άρθρο ανήκει στις ουσιαστικές ρυθμίσεις της Σύμβασης. Συνδέεται, όμως, και με την υποχρέωση εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων, που αποτελεί μία από τις προϋποθέσεις του παραδεκτού άσκησης ατομικής προσφυγής ενώπιον του Ε.Δ.Δ.Α., σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 1 της Σύμβασης².

Δικαιολογητικό λόγο για τη θέσπιση του άρθρου 13 της Σύμβασης αποτελεί η αρχή της επικουρικότητας, που διέπει όλο το σύστημα της ΕΣΔΑ.

¹ Το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ ορίζει τα εξής: «Παν πρόσωπον του οποίου τα αναγνωριζόμενα εν τη παρούση Συμβάσει δικαιώματα και ελευθερία παρεβιάσθησαν, έχει το δικαίωμα πραγματικής* προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, έστω και αν η παραβίασις διεπράχθη υπό προσώπων ενεργούντων εν τη εκτελέσει των δημοσίων καθηκόντων των» *[ακριβέστερα: αποτελεσματικής].

² Το άρθρο 35 παρ. 1 της ΕΣΔΑ ορίζει τα εξής: «1. Το Δικαστήριο δεν μπορεί να επιληφθεί προσφυγής παρά μόνο αφού εξαντληθούν τα εσωτερικά ένδικα μέσα, όπως αυτά νοούνται σύμφωνα με τις γενικώς παραδεδεγμένες αρχές του δικαίου και εντός προθεσμίας έξι (6) μηνών από της ημερομηνίας της τελεσιδικίας της εσωτερικής απόφασης.».

Η έννοια της αρχής αυτής είναι ότι τα Συμβαλλόμενα Κράτη υπέχουν την κύρια ευθύνη για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που θεσπίζει η Σύμβαση. Συνεπώς, οφείλουν να προβλέψουν τα κατάλληλα ένδικα βοηθήματα στην εσωτερική τους έννομη τάξη, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του άρθρου 13, ώστε να ανταποκριθούν στη γενικότερη υποχρέωση πρόληψης παραβιάσεων της ΕΣΔΑ³. Συνεπώς, το άρθρο αυτό έχει, καταρχήν, μία προληπτική λειτουργία.

Όμως, η υποχρέωση θέσπισης κατάλληλων ενδίκων μέσων συνδέεται άμεσα και με την υποχρέωση συμμόρφωσης από το εναγόμενο κράτος των οριστικών αποφάσεων του Ε.Δ.Δ.Α. σε βάρος του, η οποία απορρέει από το άρθρο 46 της Σύμβασης⁴. Δηλαδή, το άρθρο 13 λειτουργεί και κατασταλτικά⁵.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει επανειλημμένα τονίσει τη σημασία της αρχής της επικουρικότητας για τη λειτουργία του μηχανισμού προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η Σύμβαση και για το λόγο αυτό αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο άρθρο 13.

Επίσης, τα Συμβαλλόμενα Κράτη, σε μία σειρά Συνδιασκέψεων Υψηλού Επιπέδου που ξεκίνησαν το έτος 2010⁶, έθεσαν ως στόχο την ενδυνάμωση της αρχής της επικουρικότητας μέσω του καταμερισμού αρμοδιοτήτων ανάμεσα στα κράτη μέλη και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.

Ειδικότερα, η Διακήρυξη της Συνδιάσκεψης Υψηλού Επιπέδου των Βρυξελλών, της 27^{ης} Μαρτίου 2015, επέμεινε στην ανάγκη ενίσχυσης της

³ Βλ. ενδεικτικά, Kudla κατά Πολωνίας, Μείζονος Συνθέσεως, αριθμ. προσφ. 30210/96, παρ. 152, 26-10-2000, M.S.S κατά Βελγίου και Ελλάδας, Μείζονος Συνθέσεως, αριθμ. προσφ. 30696/09, παρ. 287, 21-1-2010.

⁴ Το άρθρο 46 παρ. 1 της ΕΣΔΑ ορίζει ότι: «1. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συμμορφώνονται προς τις οριστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου επί των διαφορών στις οποίες είναι διάδικοι.».

⁵ Βλ. σχ. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ'άρθρο, 2^η έκδοση, Άρθρο 13, Ε. Μίχα, σελ. 570.

⁶ Συνδιασκέψεις Υψηλού Επιπέδου, με πρώτη αυτή του Interlaken, τον Φεβρουάριο 2010 και εν συνεχεία της Σμύρνης, τον Απρίλιο 2011, του Brighton, τον Απρίλιο 2012 και των Βρυξελλών, τον Μάρτιο 2015.

εθνικής προστασίας, ώστε να μειωθούν οι παραβιάσεις της Σύμβασης, αλλά και ο υπερβολικός φόρτος εργασίας του Ε.Δ.Δ.Α.⁷.

Ο φόρτος αυτός οφείλεται στο μεγάλο αριθμό ατομικών προσφυγών που κατατίθενται ενώπιον του, κυρίως σε σχέση με επαναλαμβανόμενες υποθέσεις και αποτελεί μείζον ζήτημα για το Ε.Δ.Δ.Α. τα τελευταία έτη. Τον Ιανουάριο 2019 εκκρεμούσαν 57.250 προσφυγές ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου⁸. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, το Ε.Δ.Δ.Α. έχει γίνει θύμα της ίδιας του της επιτυχίας.

Στην προσπάθεια αποσυμφόρησης του Ε.Δ.Δ.Α. από τις επαναλαμβανόμενες προσφυγές, υιοθετήθηκε η διαδικασία της απόφασης – πιλότου. Με τη διαδικασία αυτή, το Ε.Δ.Δ.Α. ταυτοποιεί τα υποκείμενα δομικά/συστημικά προβλήματα των επαναλαμβανόμενων υποθέσεων και ζητά από το εναγόμενο κράτος να λάβει, σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, τα κατάλληλα ειδικά μέτρα ή ενέργειες για να διαχειριστεί τα προβλήματα αυτά, συχνά υπό τη μορφή της υιοθέτησης ενός εθνικού ενδίκου μέσου, παρέχοντας στο κράτος σαφείς κατευθύνσεις προς τούτο.

Πότε όμως ένα εθνικό ένδικο βοήθημα είναι αποτελεσματικό, κατά την έννοια του άρθρου 13; Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, η έκταση της υποχρέωσης την οποία επιβάλλει το άρθρο αυτό, ποικίλλει ανάλογα με τη φύση της αιτίας. Η αποτελεσματικότητα της προσφυγής δεν εξαρτάται από την βεβαιότητα της ευνοϊκής έκβασης για τον προσφεύγοντα. Εν τούτοις, η προσφυγή πρέπει να είναι διαθέσιμη και αποτελεσματική, τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη. Θα πρέπει να εξετάζει το περιεχόμενο μίας «υπερασπίσιμης αξίωσης» που θεμελιώνεται στη Σύμβαση και να προσφέρει την κατάλληλη αποκατάσταση, ακόμη και αν τα κράτη έχουν μία ορισμένη διακριτική ευχέρεια, όσον αφορά στον τρόπο που συμμορφώνονται στις υποχρεώσεις που επιβάλλει η διάταξη αυτή. Η αρμόδια εθνική αρχή πρέπει

⁷ High-level Conference on the “Implementation of the European Convention on Human Rights, our shared responsibility” Brussels Declaration, 27 Μαρτίου 2015.

⁸ Βλ. σχ. Cour Européenne des Droits de l’Homme, Fiche thématique – Les arrêts pilotes, Janvier 2019, <https://www.echr.coe.int>

να είναι ανεξάρτητη, χωρίς κατ'ανάγκη να πρόκειται για δικαστικό όργανο. Επίσης, ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην ταχύτητα της προσφυγής, αφού δεν αποκλείεται η υπερβολική διάρκειά της να την καθιστά ακατάλληλη⁹.

Δεύτερο Μέρος: Ένδικα βοηθήματα της ελληνικής έννομης τάξης σε εκτέλεση αποφάσεων του Ε.Δ.Δ.Α.

Στην ελληνική έννομη τάξη, έχουν θεσπισθεί ειδικά ένδικα βοηθήματα που σε εκτέλεση καταδικαστικών αποφάσεων του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, με τις οποίες διαπιστώθηκαν σχετικές ελλείψεις της εθνικής έννομης τάξης. Άλλα, ήδη υφιστάμενα, γενικά ή ειδικά, ένδικα βοηθήματα, κρίθηκαν αποτελεσματικά από το Δικαστήριο, κατόπιν τροποποίησης των σχετικών διατάξεων ή μέσω του ερμηνευτικού έργου των εθνικών δικαστηρίων, σύμφωνα με τις επιταγές των αποφάσεων του ΕΔ.Δ.Α. Κάποια από αυτά, χειριζόμαστε εμείς οι λειτουργοί του ΝΣΚ, εκπροσωπώντας το Ελληνικό Δημόσιο.

Λόγω του περιορισμένου χρόνου, θα αναφερθώ στα σημαντικότερα παραδείγματα τέτοιων εθνικών προσφυγών και στα πορίσματα του ΕΔΔΑ σε σχέση με την αποτελεσματικότητά τους:

1) Τα ένδικα βοηθήματα που αφορούν στην υπερβολική διάρκεια των δικαστικών διαδικασιών

Ο μεγάλος αριθμός καταδικαστικών αποφάσεων σε βάρος της χώρας μας αναφορικά με τη διάρκεια των διαδικασιών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και την έλλειψη αποτελεσματικής εθνικής προσφυγής - κατά το χρονικό διάστημα από το 1999 έως το 2009, το Δικαστήριο υιοθέτησε τριακόσιες περίπου αποφάσεις που διαπιστώνουν υπερβολική διάρκεια των δικαστικών διαδικασιών, μεγάλο μέρος των οποίων αφορούσε διοικητικές διαδικασίες-οδήγησε στην έκδοση πιλοτικών αποφάσεων κατά της Ελλάδας. Πρόκειται για τις αποφάσεις Βασίλειος Αθανασίου και λοιποί κατά Ελλάδα (αριθμ. προσφ. 50973/08, 21-12-2010), που αφορά στα διοικητικά δικαστήρια, καθώς και Μιχελιουδάκης κατά Ελλάδα (αριθμ. προσφ. 54447/10, 3-4-2012) και Γλύκαντζη κατά Ελλάδα (αριθμ. προσφ. 40150/09, 30-10-2012), που

⁹ Βλ. ενδεικτικά, προαναφερθείσα απόφαση Μ.Σ.Σ κατά Βελγίου και Ελλάδας, Μείζονος Συνθέσεως, παρ. 289-292.

αφορούν στα ποινικά και πολιτικά δικαστήρια, αντίστοιχα. Με τις αποφάσεις αυτές διαπιστώθηκε ότι η υπερβολική διάρκεια των δικαστικών διαδικασιών οφειλόταν σε ένα συστημικό πρόβλημα της ελληνικής έννομης τάξης και ότι δεν υπήρχε ένα αποτελεσματικό εθνικό ένδικο βοήθημα για την επαρκή και κατάλληλη αποκατάσταση της βλάβης σε τέτοιες περιπτώσεις. Ως εκ τούτου ζητήθηκε από τις ελληνικές αρχές να θεσπίσουν, μέσα σε προθεσμία ενός έτους από την τελεσιδικία των ανωτέρω αποφάσεων, ένα αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα, παρέχοντας και τις σχετικές κατευθύνσεις.

Σε συνέχεια των ανωτέρω πιλοτικών αποφάσεων, τέθηκαν σε ισχύ αφενός μεν ο ν. 4055/2012 (ΦΕΚ Α51/12-3-2012, άρθρο 53 επ.), με τον οποίο θεσπίστηκε ένα αποζημιωτικό, κατά κύριο λόγο, ένδικο βοήθημα, σε περίπτωση υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων και του Συμβουλίου της Επικρατείας, αφετέρου δε ο ν. 4239/2014 (ΦΕΚ Α43/20-2-2014, άρθρο 1 επ.), με τον οποίο θεσπίστηκε ανάλογο ένδικο βοήθημα για την υπερβολική διάρκεια των διαδικασιών, ενώπιον των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων και του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Ειδικότερα, ως προς την ποινική δίκη, το ανωτέρω νομοθέτημα (άρθρο 7 παρ. 3) προέβλεψε επίσης τη δυνατότητα μείωσης της ποινής ως μορφή δίκαιης ικανοποίησης του καταδικασθέντος, δυνατότητα που είχε επισημανθεί από το Ε.Δ.Δ.Α. στην ανωτέρω απόφαση – πιλότος Μιχελιουδάκης.

Πολύ σύντομα από την υιοθέτηση των ανωτέρω νόμων, το Ε.Δ.Δ.Α., εξετάζοντας, επ'ευκαιρία ατομικών προσφυγών, τις επιμέρους διατάξεις τους και την μέχρι τότε εφαρμογή τους από τα εθνικά δικαστήρια, κατέληξε ότι, παρά τις όποιες αδυναμίες τους, οι νόμοι αυτοί εισάγουν αποτελεσματικά ένδικα βοηθήματα, που θα πρέπει να εξαντληθούν πριν από οποιαδήποτε νέα προσφυγή στο Ε.Δ.Δ.Α. για τις αιτιάσεις της υπέρβασης του ευλόγου χρόνου της διαδικασίας. Πρόκειται για τις αποφάσεις επί του παραδεκτού του Ε.Δ.Δ.Α., Τεχνική Ολυμπιακή κατά Ελλάδα (αριθμ. προσφ. 40547/10, 1-10-2013), όσον αφορά το ένδικο βοήθημα του ν. 4055/2012, Ξυνός κατά Ελλάδα (αριθμ. προσφ. 30226/09, 9-10-2014), όσον αφορά το ν. 4239/2014, για το ένδικο βοήθημα ενώπιον των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων και

Μανέτας κατά Ελλάδα (αριθμ. προσφ. 35131/13, 20-10-2015), όσον αφορά το ένδικο βοήθημα ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Η ανωτέρω εξέλιξη είχε ως συνέπεια η επιτήρηση των ομάδων υποθέσεων ευλόγου χρόνου που εκκρεμούσαν προς εκτέλεση ενώπιον της Επιτροπής Υπουργών να τερματιστεί¹⁰ και να μειωθεί έτσι σημαντικά ο αριθμός εκκρεμών υποθέσεων ενώπιον της Επιτροπής Υπουργών κατά της Ελλάδας (από 495 το έτος 2013 και 558 το έτος 2014, σε 250 στο τέλος 2016)¹¹.

Οι ανωτέρω εξελίξεις, αν και πολύ θετικές, δε σημαίνουν ότι οι ανωτέρω νόμοι και ακριβέστερα η εφαρμογή τους από τα εθνικά δικαστήρια δεν εξετάζονται πλέον από το Ε.Δ.Δ.Α..

Στην πολύ πρόσφατη απόφασή του της 21-11-2019, επί της προσφυγής Παπαργυρίου κατά Ελλάδα (αριθμ. προσφ. 55846/15), το Ε.Δ.Δ.Α. διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης, αναφορικά με διάρκεια διαδικασίας 10 ετών και 9 μηνών περίπου, που αφορούσε στην ποινική προδικασία, δηλαδή από τη στιγμή που η προσφεύγουσα παρουσιάστηκε ενώπιον της αστυνομίας μέχρι την έκδοση του βουλεύματος από το Συμβούλιο Εφετών (ένα στάδιο διαδικασίας). Το Δικαστήριο απέρριψε την ένσταση της Κυβέρνησης περί μη εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων, λόγω μη άσκησης από την προσφεύγουσα της αίτησης δίκαιης ικανοποίησης του ν. 4239/2014, κρίνοντας ότι δεν αποτελούσε ένα εθνικό ένδικο βοήθημα που η προσφεύγουσα όφειλε να εξαντλήσει πριν προσφύγει στο Ε.Δ.Δ.Α. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου, από το γράμμα των διατάξεων των άρθρων 2 και 3 του ν. 4239/2014, προκύπτει ότι η εισαγωγή της αίτησης δίκαιης ικανοποίησης είναι δυνατή μόνο μετά την έκδοση της οριστικής απόφασης του εθνικού δικαστηρίου. Ωστόσο, σημείωσε ότι σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία τα δικαστικά συμβούλια εκδίδουν όχι αποφάσεις, αλλά βουλεύματα, στα οποία δεν γίνεται καμία αναφορά στο

¹⁰ Τελικά ψηφίσματα (Resolutions) της Επιτροπής Υπουργών CM/ResDH(2015)230, όσον αφορά την ομάδα υποθέσεων για τα διοικητικά δικαστήρια και CM/ResDH/(2105)231), όσον αφορά τις ομάδες υποθέσεων για τα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια.

¹¹ Βλ. σχ. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ'άρθρο, 2η έκδοση, Άρθρο 46, Σ. Τρεκλή, σελ. 756.

κείμενο του ανωτέρω νόμου. Το Δικαστήριο έκρινε ότι από την εθνική νομολογία της εποχής των πραγματικών περιστατικών και ανεξαρτήτως της ερμηνείας που θα μπορούσε να δοθεί από τα εθνικά δικαστήρια στο μέλλον, φαίνεται ότι οι διατάξεις του ν. 4239/2014 δεν ερμηνεύονταν με τρόπο που να εντάσσει στο πεδίο εφαρμογής τους τις αιτιάσεις που σχετίζονταν με υπέρβαση της διαδικασίας ενώπιον των δικαστικών συμβουλίων (βλ. παρ. 23 της ανωτέρω απόφασης).

Το Δικαστήριο διαπίστωσε, λοιπόν, ένα κενό του ανωτέρω νόμου. Εφόσον η ανωτέρω απόφαση καταστεί οριστική, θα υφίσταται υποχρέωση εκτέλεσής της εκ μέρους των ελληνικών αρχών, που σε επίπεδο γενικών μέτρων θα πρέπει να αποκαθιστούν την ανωτέρω διαπιστωθείσα έλλειψη ενδίκου μέσου.

Επίσης, με σειρά ατομικών προσφυγών που κοινοποιήθηκαν στην Κυβέρνηση κατά το τελευταίο έτος, το Δικαστήριο έθεσε το ερώτημα της αποτελεσματικότητας της αίτησης δίκαιης ικανοποίησης, τόσο του ν. 4055/2012 όσο και του ν. 4239/2014, όπως εφαρμόστηκαν από τα εθνικά δικαστήρια στις περιπτώσεις των συγκεκριμένων προσφευγόντων.

Ειδικότερα, οι προσφεύγοντες είχαν ασκήσει το ανωτέρω ένδικο βοήθημα ενώπιον του εκάστοτε αρμόδιου εθνικού δικαστηρίου, παραπονούμενοι για τη διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας. Πλην όμως οι αιτήσεις αυτές είτε απορρίφθηκαν διότι κρίθηκε ότι η διάρκεια της διαδικασίας ήταν εύλογη είτε, παρά τη διαπίστωση της υπέρβασης του ευλόγου χρόνου, δεν επιδικάσθηκε δίκαιη ικανοποίηση στους αιτούντες.

Από τη μελέτη των σχετικών φακέλων των ανωτέρω υποθέσεων, στο πλαίσιο χειρισμού των ανωτέρω προσφυγών, προέκυψαν οι εξής διαπιστώσεις¹²:

α) παρατηρήθηκε ότι τα εθνικά δικαστήρια απέρριψαν τις αιτήσεις δίκαιης ικανοποίησης, παρά την αντικειμενικά μακρά διάρκεια της διαδικασίας, χρησιμοποιώντας αιτιολογίες που συχνά δεν συνάδουν με τη νομολογία του Δικαστηρίου. Για παράδειγμα, γίνεται επίκληση του υπερβολικού φόρτου εργασίας του εθνικού δικαστηρίου ή της αναβολής εκδίκασης της ποινικής

¹² Σημειώνεται ότι κάποιες από τις υποθέσεις αυτές διαγράφηκαν από το πινάκιο υποθέσεων του Ε.Δ.Δ.Α. λόγω φιλικού διακανονισμού, ενώ άλλες είναι ακόμη εκκρεμείς.

υπόθεσης λόγω παρόδου ωραρίου των γραμματέων στα ποινικά δικαστήρια, των επανειλημμένων αιτημάτων αναβολών ή της παρατεταμένης αποχής των δικηγόρων.

Δεν είναι δυνατό στο πλαίσιο της παρούσας παρουσίασης να γίνει εξαντλητική ανάλυση, θα πρέπει όμως να έχουμε στο μυαλό μας, και ως χειριστές των υποθέσεων, ότι, ως προς την ευθύνη των δικαστικών αρχών, το Ε.Δ.Δ.Α. σταθερά υπενθυμίζει ότι είναι ευθύνη των Συμβαλλόμενων Κρατών να οργανώσουν το δικαστικό σύστημά τους κατά τέτοιο τρόπο ώστε τα δικαστήριά τους να μπορούν να εγγυηθούν στον οποιοδήποτε το δικαίωμα να επιτύχει μία οριστική απόφαση εντός λογικής προθεσμίας επί των αμφισβητήσεων του των σχετικών με τα αστικής φύσης δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του¹³. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι ακόμη και στην περίπτωση που η διαδικασία διέπεται από την αρχή της πρωτοβουλίας των διαδίκων, η έννοια της «εύλογης προθεσμίας» απαιτεί από τα δικαστήρια να παρακολουθούν και εκείνα την εξέλιξη της διαδικασίας και να είναι προσεκτικά σε ό,τι αφορά το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ δύο συζητήσεων ή άλλων πράξεων της διαδικασίας¹⁴. Μία απεργία των δικηγόρων δεν μπορεί από μόνη της να δημιουργήσει ευθύνη του κράτους αναφορικά με την απαίτηση της εύλογης διάρκειας¹⁵. Εν τούτοις, οι προσπάθειες που κατέβαλε το κράτος για την απορρόφηση οποιασδήποτε καθυστέρησης που μπορεί να προκύψει, λαμβάνονται υπόψη προς το σκοπό της τήρησης της εν λόγω απαίτησης¹⁶. Η συμπεριφορά των διαδίκων δεν απαλλάσσει τους δικαστές από τη διασφάλιση της ταχύτητας που απαιτείται από το άρθρο 6 παρ. 1 της

¹³ Βλ. ενδεικτικά απόφαση Richart-Luna κατά Γαλλίας, αριθ. προσφ. 48566/99, παρ. 47, 8-4-2003.

¹⁴ Προαναφερθείσα απόφαση Γλύκαντζη, παρ. 47, *mutatis mutandis*, Φίλιππος Ιωαννίδης κατά Ελλάδα, αριθ. προσφ. 22957/06, παρ. 21, 19-6-2008. Βλ. επίσης, σχ. Τσιρικάκης κατά Ελλάδα, αριθ. προσφ. 46355/99, παρ. 43, 17-2002, Ευρωπαϊκά Διακοπαί – European Holidays A.E. κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 44685/09, παρ. 62, 7 -4--2016, παρ. 62, Caruano κατά Ιταλίας, 25 Ιουνίου 1987, σειρά Α n° 119-1, σ. 11, παρ. 25.

¹⁵ Απόφαση Παφίτης και λοιποί κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 163/1996/782/983, παρ. 96, 26-2-1998.

¹⁶ Απόφαση Παπαγεωργίου κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 24628/94, παρ. 47, 22-10-1997.

Σύμβασης¹⁷. Επίσης, κατά τη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. ο «χρόνιος» φόρτος μιας δικαιοδοσίας με υποθέσεις δεν συνιστά ισχυρή δικαιολογία για την υπέρβαση του ευλόγου χρόνου εκδίκασης μιας υπόθεσης¹⁸.

β) Μία άλλη διαπίστωση από τις ανωτέρω προσφυγές ήταν ότι τα εθνικά δικαστήρια, σε ορισμένες περιπτώσεις δεν επιδίκασαν δίκαιη ικανοποίηση παρά τη διαπιστωθείσα υπέρβαση του ευλόγου χρόνου, με διάφορες αιτιολογίες, αναφορικά κυρίως με το διακύβευμα της υπόθεσης για τον αιτούντα. Αντιθέτως, είναι σπάνιες οι περιπτώσεις σε υποθέσεις ευλόγου χρόνου, που το Δικαστήριο δεν επιδικάζει δίκαιη ικανοποίηση, κρίνοντας ότι διαρκεί η διαπίστωση της παραβίασης, αν και το άρθρο 41 της ΕΣΔΑ δίνει τη σχετική ευχέρεια. Τούτο διότι στις υποθέσεις ευλόγου χρόνου η αποκατάσταση της βλάβης επέρχεται με την επιδίκαση δίκαιης ικανοποίησης και δεν υφίστανται άλλα μέτρα αποκατάστασης.

Συνεπώς, είναι ιδιαιτέρως σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη η νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. σε υποθέσεις ευλόγου χρόνου, προκειμένου να μη διακυβευθεί το ζήτημα της αποτελεσματικότητας του ενδίκου βοηθήματος των ν. 4055/12 και 4239/14.

2) Το ένδικο βοήθημα για την εκτέλεση των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων

Κατόπιν σειράς καταδικαστικών αποφάσεων του Ε.Δ.Δ.Α. σε βάρος της Ελλάδας, για παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ και ειδικότερα το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο, λόγω μη εκτέλεσης από τη Διοίκηση των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων¹⁹, ιδίως των διοικητικών²⁰, έγιναν σημαντικές αλλαγές στην εθνική έννομη τάξη. Ειδικότερα, τροποποιήθηκε το

¹⁷ Αποφάσεις Λιτοσελίτης κατά Ελλάδα, αριθ. προσφ. 62771/00, παρ. 30, 5-2-2004, Βαρυπάτη κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 38459/97, παρ. 26, 26-10-1999.

¹⁸ Απόφαση Probstmeier κατά Γερμανίας, παρ. 64, 1-7-1997.

¹⁹ Ενδεικτικά, αποφάσεις Hornsby κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 18357/91, παρ. 40, 9-3-1997, Καραχάλιος κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 62503/00, παρ. 29, 11-12-2003.

²⁰ Ενδεικτικά, αποφάσεις Ιερά Μονή Προφήτου Ηλία Θήρας κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 32259/02, παρ. 34, 22-12-2005, Ζαζάνης και λοιποί κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 68138/01, παρ. 37, 18-11-2004.

άρθρο 95 παρ. 5 του Συντάγματος, το έτος 2001, ώστε να προβλέπει ρητά την υποχρέωση συμμόρφωσης της Διοίκησης προς τις δικαστικές αποφάσεις. Εν συνεχεία, θεσπίστηκε ο ν. 3068/2002, περί συμμόρφωσης της Διοίκησης προς τις δικαστικές αποφάσεις (ΦΕΚ Α΄ 274/14-11-2002). Με το νομοθέτημα αυτό, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 56 του ν. 3900/2010 (ΦΕΚ Α΄213/17-12-2010), εισήχθη ένα σύστημα τριμελών συμβουλίων στα Ανώτατα Ελληνικά Δικαστήρια (Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο, Άρειο Πάγο, Συμβούλιο της Επικρατείας και Ελεγκτικό Συνέδριο) και στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια όλων των βαθμών, τα οποία είναι αρμόδια για τον έλεγχο της ορθής εκτέλεσης των αποφάσεων των αντίστοιχων δικαστηρίων από τη Διοίκηση.

Το Ε.Δ.Δ.Α., στις πρώτες αποφάσεις του που εκδόθηκαν μετά την υιοθέτηση του ανωτέρω νόμου, ιδίως κατά το χρονικό διάστημα από το 2007 έως το 2010, και αφορούσαν κυρίως σε μη συμμόρφωση της Διοίκησης σε δικαστική απόφαση για άρση του ρυμοτομικού βάρους στην ιδιοκτησία, έκρινε ότι η προσφυγή στα ανωτέρω Τριμελή Συμβούλια Συμμόρφωσης δεν συνιστά ένα αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα που θα έπρεπε να εξαντληθεί πριν την άσκηση της προσφυγής. Το Ε.Δ.Δ.Α θεώρησε ότι ο ανωτέρω μηχανισμός δεν μπορεί να έχει με βεβαιότητα ως αποτέλεσμα την εκτέλεση μιας δικαστικής απόφασης μετά από την άρνηση της Διοίκησης να συμμορφωθεί προς αυτή, ενώ επεσήμανε και την μη ύπαρξη, κατά την εποχή εκείνη, σχετικής εθνικής νομολογίας που θα αποδείκνυε την αποτελεσματικότητα του ανωτέρω ένδικου βοηθήματος²¹.

Εν συνεχεία το ΕΔΔΑ, σε πιο πρόσφατη νομολογία του, του έτους 2015, αναγνώρισε την σημασία του ανωτέρω μηχανισμού για την εκτέλεση των εθνικών δικαστικών αποφάσεων²².

Ενόψει της ανωτέρω νομολογιακής εξέλιξης και της γνωστοποίησης θετικών στατιστικών στοιχείων που αφορούσαν στη λειτουργία του μηχανισμού του ν.

²¹ Αποφάσεις Ρομποτής και Ρομποτή κατά Ελλάδας, αριθμ. προσφ. 14263/04, παρ. 19-20, 25-1-2007, Γεωργούλη και λοιποί κατά Ελλάδας, αριθμ. προσφ. 38752/04, παρ. 29, 21-6-2007, Κανελλόπουλος κατά Ελλάδας, αριθμ. προσφ. 11352/06, παρ. 19-20, 21-2-2008, Παναγιώτης Γκίκας και Γεώργιος Γκίκας κατά Ελλάδας, αριθμ. προσφ. 26941/07, παρ. 30, 2-4-2009, Πεχλιβανίδης και λοιποί κατά Ελλάδας, αριθμ. προσφ. 48380/07, παρ. 25, 18-2-2010.

²² Απόφαση Κανταρέλης κατά Ελλάδας, αριθμ. προσφ. 6314/12, παρ. 36-39, 3-12-2015.

3068/2002, η Επιτροπή Υπουργών τερμάτισε την επιτήρησή της σε ένδεκα (11) υποθέσεις που δεν αφορούσαν σε επαναλαμβανόμενες υποθέσεις, δηλαδή δεν αφορούσαν άρση απαλλοτρίωσης²³, ενώ παραμένουν εκκρεμείς οι υποθέσεις που αφορούν στο ανωτέρω ζήτημα, για το οποίο η Επιτροπή Υπουργών απαιτεί άλλα γενικά μέτρα συμμόρφωσης.

3) Το ένδικο μέσο της «επανάληψης» των εθνικών δικαστικών διαδικασιών

Η αίτηση επανάληψης της διαδικασίας κατόπιν καταδικαστικής απόφασης του Ε.Δ.Δ.Α. εντάσσεται στο πλαίσιο της κατ'άρθρο 46 της ΕΣΔΑ υποχρέωσης εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ και επιδιώκει την πλήρη αποκατάσταση του θιγόμενου (restitution in integrum). Για το λόγο αυτό, η Επιτροπή Υπουργών, με Σύστασή της του έτους 2000 (Recommandation no R(2000)2, 19-1-2000), ενθάρρυνε τα κράτη μέλη να εξετάσουν τη διασφάλιση επαρκών δυνατοτήτων επανεξέτασης μίας υπόθεσης, συμπεριλαμβανομένης της επανάληψης της διαδικασίας, όταν το Δικαστήριο διαπιστώνει παραβίαση της ΕΣΔΑ, σε ορισμένες περιπτώσεις, ιδίως όταν η καταβολή της δίκαιης ικανοποίησης δεν αρκεί για την αποκατάσταση της βλάβης.

Ο Έλληνας νομοθέτης ανταποκρίθηκε άμεσα στην ανωτέρω Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών, προβλέποντας την επανάληψη διαδικασίας στις ποινικές υποθέσεις, με το άρθρο 11 του ν. 2865/2000, με το οποίο προστέθηκε περίπτωση 5 στην παρ. 1 του άρθρου 525 ΚΠΔ, αν με απόφαση του Ε.Δ.Δ.Α. διαπιστώθηκε παραβίαση δικαιώματος που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή την ουσιαστική διάταξη που εφαρμόστηκε (ήδη άρθρο 525 παρ. 1 περ. 6 του Νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας).

Ακολούθησε η προσθήκη του άρθρου 525^A στον ΚΠΔ, με το άρθρο 12 του ν. 3060/2002, αναφορικά με την επανάληψη της διαδικασίας σε περίπτωση απόρριψης αίτησης επιδίκασης αποζημίωσης ή επιδίκασης ανεπαρκούς αποζημίωσης, στις περιπτώσεις του άρθρου 533 ΚΠΔ (που προβλέπει δικαίωμα αποζημίωσης εκείνων που κρατήθηκαν και μετέπειτα αθωώθηκαν)

²³ Resolution CM/ResDH(2017)288.

εφόσον διαπιστώθηκε από το Ε.Δ.Δ.Α. παραβίαση της ΕΣΔΑ κατά τη διαμόρφωση της οικείας κρίσης (ήδη άρθρο 526 του Νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας).

Αναφορικά με τις διοικητικές διαφορές ουσίας, με το άρθρο 23 του ν. 3900/2010 προστέθηκε στον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας το άρθρο 105^Α, με το οποίο προβλέφθηκε η επανάληψη της διαδικασίας ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, με εκτενείς αναφορές, στην αιτιολογική σκέψη του νόμου, στην υποχρέωση συμμόρφωσης προς τις αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α., που απορρέει από το άρθρο 46 της ΕΣΔΑ.

Εν συνεχεία, το Συμβούλιο της Επικρατείας, στο πλαίσιο αιτήσεων επανάληψης της διαδικασίας σε συνέχεια της από 30-4-2015 απόφασης του Ε.Δ.Δ.Α. Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδα, ερμήνευσε το άρθρο 105^Α του ΚΔΔ υπό το φως του άρθρου 46 της ΕΣΔΑ και του Συντάγματος (της συνταγματικής αρχής της ισότητας των διαδικών, στο πλαίσιο διαφορετικών δικών). Δέχθηκε ότι οι ανωτέρω αιτήσεις επανάληψης διαδικασίας ήταν παραδεκτές, κατ'ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 105^Α του ΚΔΔ, εφόσον αυτό είχε επιληφθεί των υποθέσεων ως αναιρετικό δικαστήριο και είχε απορρίψει την αίτηση αναίρεσης, με σκέψεις οι οποίες έρχονται σε αντίθεση προς τα κριθέντα από το Ε.Δ.Δ.Α. Όπως επεσήμανε το ΣΤΕ, η ανωτέρω ερμηνεία εναρμονίζεται με την υποχρέωση του κράτους για αποτελεσματική εκτέλεση των αποφάσεων του Ε.Δ.Δ.Α. (βλ. ΣΤΕ 1992/2016, 1993/2016, 2130/2016 επταμ.).

Ακολούθησε το άρθρο 16 του ν. 4446/2016 (ΦΕΚ Α' 240/22-12-2016), με το οποίο προστέθηκε το άρθρο 69^Α στο Π.Δ. 18/1989, το οποίο προβλέπει το δικαίωμα άσκησης αίτησης επανάληψης της διαδικασίας στο Συμβούλιο της Επικρατείας και στα ακυρωτικά διοικητικά εφετεία. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του ανωτέρω νόμου, η θέσπιση του συγκεκριμένου άρθρου ήταν αναγκαία για τον λόγο της ομοιόμορφης αντιμετώπισης των διοικητικών διαφορών ουσίας με τις ακυρωτικές και της συμπερίληψης και των αναιρετικών υποθέσεων ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Εξάλλου, η δυνατότητα αίτησης επανάληψης της διαδικασίας δεν έχει προβλεφθεί γενικά στο πλαίσιο της πολιτικής δίκης. Όμως, με το άρθρο 29

του ν. 4491/2017, που τροποποίησε το άρθρο 758 του ΚΠολΔ, προβλέφθηκε η δυνατότητα υποβολής αίτησης ανάκλησης ή μεταρρύθμισης δικαστικής απόφασης εκουσίας δικαιοδοσίας, εάν με οριστική απόφαση του Ε.Δ.Δ.Α. κρίθηκε ότι η δικαστική απόφαση που δέχθηκε ή απέρριψε την αρχική αίτηση εκδόθηκε κατά παράβαση δικαιώματος που αφορά στο δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή διάταξης ουσιαστικού δικαίου της ΕΣΔΑ, με την επιφύλαξη των όρων και περιορισμών που προβλέπονται στις επιμέρους διατάξεις της ΕΣΔΑ περί προστασίας της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας τάξης, της πρόληψης του εγκλήματος, της προστασίας της υγείας ή ηθικής και της προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων. Στον ίδιο νόμο προβλέφθηκε μεταβατική διάταξη (άρθρο 30), για τις υποθέσεις για τις οποίες έχει ήδη εκδοθεί απόφαση από το Ε.Δ.Δ.Α. πριν τη δημοσίευση του νόμου, θέτοντας προθεσμία ενός έτους για την άσκηση της αίτησης ανάκλησης ή μεταρρύθμισης από τη δημοσίευση του νόμου. Ενόψει και της σχετικής μεταβατικής ρύθμισης, η νέα διάταξη επέτρεπε να ζητηθεί η επανεξέταση αποφάσεων περί μη αναγνώρισης σωματείων, για τα οποία είχε ήδη εκδοθεί καταδικαστική απόφαση του Ε.Δ.Δ.Α., λόγω παραβίασης του άρθρου 11 της ΕΣΔΑ.

Εξάλλου, παρόμοια ρύθμιση εισάγει και η διάταξη του άρθρου 56 του ν. 4443/2016 (ΦΕΚ Α' 232/9-12-2016), με την οποία αντικαταστάθηκε το άρθρο 1 του Ν. 3938/2011 (ΦΕΚ Α' 61) και ορίστηκε ο Συνήγορος του Πολίτη ως Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης. Στην παράγραφο 5 του ανωτέρω άρθρου ορίζεται ότι ο Συνήγορος του Πολίτη, με την ανωτέρω ιδιότητά του, επιλαμβάνεται επίσης υποθέσεων για τις οποίες έχει εκδοθεί καταδικαστική απόφαση από το Ε.Δ.Δ.Α. σε βάρος της Ελλάδας για παράβαση των διατάξεων της ΕΣΔΑ, με την οποία διαπιστώνονται ελλείψεις της πειθαρχικής διαδικασίας ή νέα στοιχεία που δεν αξιολογήθηκαν στην πειθαρχική έρευνα ή την εκδίκαση της υπόθεσης. Στις περιπτώσεις αυτές οι Διευθύνσεις Προσωπικού των αρμόδιων Υπηρεσιών των σωμάτων ασφαλείας, καθώς και των υπαλλήλων των καταστημάτων κράτησης υποχρεούται να διαβιβάζουν την ως άνω απόφαση και το σχετικό πειθαρχικό φάκελο στο Συνήγορο του Πολίτη, ο οποίος επανεξετάζει την υπόθεση

λαμβάνοντας υπόψη του ιδίως όσα έκανε δεκτά το Ε.Δ.Δ.Α. και αποφασίζει για την εκ νέου διερεύνηση της υπόθεσης.

Τα αποτελέσματα λειτουργίας του ανωτέρω μηχανισμού είναι σημαντικά για την έκβαση της επιτήρησης της εκτέλεσης της σχετικής ομάδας υποθέσεων (ομάδα υποθέσεων Μακαρατζής κατά Ελλάδας) ενώπιον της Επιτροπής Υπουργών, που αφορούν σε παραβιάσεις των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ, κατά το ουσιαστικό και διαδικαστικό σκέλος, λόγω πράξεων της αστυνομίας.

4) Η αγωγή αποζημίωσης του άρθρου 105 ΕιΝΑΚ

Η αγωγή αποζημίωσης του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ αποτελεί ένα γενικό ένδικο βοήθημα της ελληνικής έννομης τάξης, το οποίο έχει κριθεί από το Ε.Δ.Δ.Α. ως αποτελεσματικό, κατά την έννοια του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ, για διάφορες επικαλούμενες παραβιάσεις της Σύμβασης, με αποτέλεσμα, στις περιπτώσεις αυτές, το Δικαστήριο να απαιτεί την εξάντλησή του πριν την άσκηση της προσφυγής.

Το Ε.Δ.Δ.Α. δέχεται ότι το άρθρο 105 ΕισΝΑΚ αποτελεί μία εγκάρσια διάταξη του ελληνικού δικαίου που εφαρμόζεται σε πληθώρα καταστάσεων, εξετάζει, όμως, κατά περίπτωση, αν πληροί τα κριτήρια μιας αποτελεσματικής προσφυγής.

Εξάλλου, το Ε.Δ.Δ.Α. έχει δεχθεί ότι η εξέλιξη της εθνικής νομολογίας μπορεί να καταστήσει αποτελεσματικό το ανωτέρω εθνικό ένδικο βοήθημα στο μέλλον, ακόμη και σε περιπτώσεις που επί του παρόντος κρίνεται ως αναποτελεσματικό.

Έτσι το Δικαστήριο έχει κρίνει επανειλημμένα ότι το ανωτέρω ένδικο βοήθημα είναι διαθέσιμο και κατάλληλο όταν γίνεται επίκληση παραβίασης του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου, που προστατεύει το δικαίωμα στην περιουσία, λόγω διαφυγόντων κερδών από τη μη δυνατότητα χρησιμοποίησης ή

εκμετάλλευσης του ακινήτου πέραν ενός ευλόγου χρόνου, εξαιτίας νομίμου βάρους της ιδιοκτησίας, που επιφέρει δέσμευση αυτής από τη Διοίκηση²⁴.

Επίσης, έχει κρίνει το ανωτέρω ένδικο βοήθημα ως αποτελεσματικό σε περίπτωση άσκησης προσφυγής για παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, λόγω των συνθηκών κράτησης σε φυλακές, όταν, όμως, η προσφυγή εισάγεται στο Ε.Δ.Δ.Α. μετά την αποφυλάκιση του προσφεύγοντος και οι αιτιάσεις του σχετικά με τις συνθήκες κράτησής του αφορούν ιδίως στον υπερπληθυσμό του καταστήματος κράτησης και σε άλλα ζητήματα (όπως κατάσταση των εγκαταστάσεων, προβλήματα υγιεινής, ανεπάρκεια σίτισης)²⁵.

Αντιθέτως, το Ε.Δ.Δ.Α. έκρινε το ίδιο ένδικο βοήθημα μη αποτελεσματικό, όταν η επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, αφορούσε στις συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια, παρόλο που η προσφυγή ασκήθηκε, ομοίως, μετά την αποφυλάκιση του προσφεύγοντος, εκτιμώντας ότι οι διατάξεις του εθνικού δικαίου σχετικά με τις υποχρεώσεις των αστυνομικών οργάνων δημιουργούν υποχρεώσεις γενικής φύσης για την Διοίκηση, χωρίς να εγγυώνται υπέρ των κρατουμένων υποκειμενικά δικαιώματα, επίκληση των οποίων να μπορεί να γίνει ενώπιον της Δικαιοσύνης. Έλαβε, επίσης, υπόψη του και τη μη ύπαρξη σχετικής εθνικής νομολογίας. Πλην όμως, το Δικαστήριο κατέληξε ότι η διαπίστωση αυτή δεν προδικάζει σε καμία περίπτωση την στάση του Δικαστηρίου σε περίπτωση που εξελιχθεί στο μέλλον η νομολογία των εθνικών δικαστηρίων σχετικά με την εφαρμογή του προαναφερθέντος άρθρου 105 ΕισΝΑΚ και περιλάβει καταστάσεις όπως οι ανωτέρω²⁶.

²⁴ Ενδεικτικά, αποφάσεις Βεντούρης και λοιποί κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 33252/08, παρ. 67-68, 31-1-2012, Βαλυράκης κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 27939/08, παρ. 57, 11-10-2011 και εκεί αναφερόμενη νομολογία.

²⁵ Στην περίπτωση αυτή, το Ε.Δ.Δ.Α. δέχεται ότι ο προσφεύγων δεν αποβλέπει, προφανέστατα, στο να εμποδίσει τη συνέχιση της κράτησής του υπό απάνθρωπες και εξευτελιστικές συνθήκες, αλλά στο να πετύχει μία εκ των υστέρων διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 3 της Σύμβασης από το Δικαστήριο και, ενδεχομένως, αποζημίωση για την ηθική βλάβη που εκτιμά ότι υπέστη, βλ. ενδεικτικά απόφαση Χατζηβασιλειάδης κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 51618/12, παρ. 30-31, 26-11-2013.

²⁶ Απόφαση Α.Φ. κατά Ελλάδα, αριθμ. προσφ. 53709/11, παρ. 55-61, 13-6-2013.

5) Εθνικό ένδικο βοήθημα σχετικά με τις συνθήκες κράτησης

Η χώρα μας έχει καταδικασθεί, με πολλές αποφάσεις, για παραβίαση του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ, λόγω έλλειψης αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος για τις συνθήκες κράτησης στις φυλακές και στα αστυνομικά κρατητήρια, ενόσω ο προσφεύγων προσφεύγει στο Ε.Δ.Δ.Α. κατά το χρόνο της κράτησής του. Ως εκ τούτου, υφίσταται υποχρέωση συμμόρφωσης προς τις αποφάσεις αυτές, που σε επίπεδο γενικών μέτρων μεταφράζεται στην υποχρέωση λήψης ενός εθνικού ενδίκου βοηθήματος, το οποίο θα πρέπει να πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 13.

Η υιοθέτηση ενός αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος για τέτοιες περιπτώσεις θα ήταν πολύ σημαντική, διότι αναμένεται να βοηθήσει στον τερματισμό της επιτήρησης μεγάλου αριθμού εκκρεμών υποθέσεων προς εκτέλεση στην Επιτροπή Υπουργών (ομάδα υποθέσεων Νησιώτης κατά Ελλάδας), στην αποφυγή έκδοσης νέων καταδικαστικών αποφάσεων σε εκκρεμείς προσφυγές με τέτοιο περιεχόμενο ενώπιον τον Ε.Δ.Δ.Α. και στην αποφυγή του κινδύνου έκδοσης πιλοτικής απόφασης, που ενδεχομένως να διατάσσει την υιοθέτηση ειδικού ενδίκου βοηθήματος.

Συμπεράσματα

Το συμπέρασμα που μπορεί να αντληθεί από την ανωτέρω παρουσίαση είναι, καταρχήν, ότι το Ε.Δ.Δ.Α. ερμηνεύει τα άρθρα 13 και 46 της ΕΣΔΑ κατά ένα τρόπο πολύ δυναμικό. Χρησιμοποιώντας, ιδίως, τη διαδικασία της απόφασης-πιλότου και διατάσσοντας την υιοθέτηση συγκεκριμένων ενδίκων βοηθημάτων, το Ε.Δ.Δ.Α. επιχειρεί να βοηθήσει το Κράτος στην υλοποίηση των διεθνών του υποχρεώσεων. Η θέσπιση αποτελεσματικών εθνικών ενδίκων βοηθημάτων αποσκοπεί όχι μόνο στη μείωση του όγκου των υποθέσεων ενώπιον του Ε.Δ.Δ.Α., αλλά και στη διασφάλιση της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με την ανάπτυξη ενός διαλόγου μεταξύ του Ε.Δ.Δ.Α. και των εθνικών αρχών. Πάντως, η τελική κρίση για την ποιότητα των μέτρων που υιοθετούνται από τις εθνικές έννομες τάξεις ανήκει στο Ε.Δ.Δ.Α., στην κρίση του οποίου βασίζεται και η Επιτροπή Υπουργών. Φαίνεται, τέλος, ότι η διαδικαστική πορεία και οι αιτιολογίες μίας απόφασης σε εθνικό επίπεδο

μπορεί να είναι σημαντικές για την έκβασή της ενώπιον του Ε.Δ.Δ.Α. και για το λόγο αυτό είναι ανάγκη να λαμβάνεται υπόψη η νομολογία του.